

informáciu o následkoch mimoriadne intenzívnej búrky, že sa prijali opatrenia na odstránenie následkov nehody.

Výrazy dôsledok a následok sa môžu vyskytovať aj v podobných kontextoch, pravda, s rozdielnymi významami. Môžeme napr. hovoriť o dôsledkoch rodinného rozvratu na psychický vývin dieťaťa, ak máme na mysli, že z rodinného rozvratu vyplýva čosi, čo negatívne ovplyvňuje psychický vývin dieťaťa (dôraz sa tu klade na rozvrat prinášajúci so sebou negatíva v psychickom výviny dieťaťa). No zároveň môžeme povedať, že rodinný rozvrat zanechal trvalé následky na psychickom vývine dieťaťa, ak máme na mysli, že rodinný rozvrat je príčinou negatívnych javov v psychickom výviny dieťaťa (dôraz sa tu klade na negatíva v psychickom výviny dieťaťa zapríčinené rozvratom).

Ukazuje sa teda, že slová *dôsledok* a *následok* sú sice formálne aj významovo príbuzné, ale jednako sú medzi nimi jemné významové rozdiely, ktoré pozorný štylista pri koncipovaní jazykových prejavov rešpektuje. Ak sa na východiskovú vetu našej poznámky pozrieme z hľadiska naznačenej významovej diferenciácie slov *dôsledok* a *následok*, musíme konštatovať, že sa v nej malo použiť slovo *následok*: *Bratislavčania si musia uprostred mesta lepšie všimat aj výčinu vandalov, a nielen následky ich výčinov.*

Matej Považaj

K_s

Súčasný stav a perspektívy rozvoja jazykovej kultúry*

FRANTIŠEK KOČIŠ

1. Jazyková komunikácia má v každom súčasnom kultúrnom spoločenstve isté znaky, isté atribúty, ktoré všeobecne a súhranne označujeme ako jazykovú kultúru. Jazyková kultúra je výsledkom historickejho vývinu a rozvoja spoločenstva ako tvorcu, nositeľa a používateľa daného jazyka, ako aj výsledkom celkového vzťahu tohto spoločenstva k jazyku ako komunikatívnemu prostriedku v najširšom zmysle. Víeme, že každé kultúrne spoločenstvo malo a má vzťah k jazyku, ktorý sa prejavoval a prejavuje predovšetkým vo vedeckom výskume jazyka, v starostlivosti o jeho vnútorný i spoločenský rozvoj, o optimálne uplatňovanie jazyka vo všetkých životných sférach, o jeho kultivovanie v zhode so systémovými zákonitosťami, s jeho normou a napokon v starostlivosti o celkový rozvoj a celkovú kultúru jazyka. Zo synchrónneho a diachrónneho pohľadu sa preto jazyková kultúra prejavuje ako komplexný jav. Jazykovú kultúru chápeme po prvej ako istý stav,

* V dňoch 17.—19. apríla 1985 sa v Domove vedeckých pracovníkov v Smoleniciach konala interdisciplinárna konferencia o jazykovej politike a jazykovej kultúre v socialistickej spoločnosti (porov. Kultúra slova, 19, 1985, s. 362—363). V predchádzajúcom čísle sme uverejnili podstatné časti základného referátu a niektorých ďalších príspevkov, ktoré odzneli na konferencii a dotýkali sa problematiky jazykovej politiky a jazykových kontaktov. V tomto čísle uverejňujeme podstatné časti základného referátu a niektorých ďalších príspevkov, ktoré odzneli na konferencii a dotýkali sa problematiky jazykovej kultúry.

Redakcia

istú úroveň spisovného jazyka, ako to vychodí zo základného výskumu a jeho výsledkov. Toto chápanie jazykovej kultúry je úzko späté s teóriou spisovného jazyka. Jazyková kultúra sa po druhé chápe ako cieľavedomá činnosť v kultivovaní spisovného jazyka ako celonárodnej a záväznej formy komunikácie a dorozumievania v najširšom zmysle. To je také chápanie jazykovej kultúry, ktoré sa opiera o sociologické, právne a všeobecnokultúrne potreby a náležitosti každej civilizovanej spoločnosti. Eminentne platí v socialistickej spoločnosti, ktorá prisúdzuje jazyku ako komunikatívnemu prostriedku nezastupiteľnú funkciu a nezastupiteľnú kultúrnu hodnotu. S chápaním jazykovej kultúry ako cieľavedomej činnosti v kultivovaní spisovného jazyka úzko súvisí aj tretie vymedzenie jazykovej kultúry ako istého stavu v používaní spisovného jazyka a ako istého spôsobu regulovania tohto stavu čiže regulovanie jazykového úzu. Jazyková kultúra má teda dva základné aspekty: teoretický a praktický — prvý je spojený s výsledkami základného výskumu jazyka a s teóriou spisovného jazyka, druhý s jazykovým úzom, s jazykovou praxou. Treba pripomenúť aj ďalší závažný fakt: objektom jazykovej kultúry je predovšetkým spisovný jazyk. O tom nás presvedča aj súčasná jazyková situácia a doterajšie výsledky v teórii spisovného jazyka. Treba však súhlasit aj s výkladom A. Jedličku (1979, s. 16) a iných jazykovedcov, že napriek tomuto vymedzeniu predmetu jazykovej kultúry nemožno otázky jazykovej kultúry vidieť a posudzovať odtrhnutu od problémov národného jazyka ako celku a že kultivovanie spisovného jazyka má svoj pozitívny odraz v celom národnom jazyku. Z toho ďalej vyplýva, že treba viesť zreteľnú čiaru medzi kultúrou spisovného jazyka a kultúrou vyjadrovania vôbec, pri ktorom nemusí ísť primárne o otázku spisovnosti či nespisovnosti. V súčasnej jazykovej situácii sa na prvé miesto kladie kultivovanosť spisovného jazyka.

2. Kultúra jazyka sa derivuje z chápania jazyka ako hodnoty zaradenej do hierarchie ostatných ľudských i kultúrnych hodnôt. V tom spočíva dôležitý axiologický aspekt jazykovej kultúry. Jazyková komunikácia je neodmysliteľnou zložkou ľudskej činnosti a jej kultúra je logickým dôsledkom starostlivosti nielen o jazyk, ale o kultúru vôbec. Medzi jazykovedcami sa tento fakt prijíma ako samozrejmý, rovnako aj v časti kultúrnej verejnosti, ktorá pochopila jazyk a jazykovú komunikáciu ako historický a v súčasnosti podstatný atribút národa. Menej sa tento fakt prijíma a vykladá v teoretických úvahách o kultúre a kultúrnosti najmä v našej kultúrnej a osvetovej publicistike. Tento nedostatok v uvažovaní o kultúre má, žiaľ viaceré negatívne dôsledky. Uvedieme jeden príklad. Súčasné analýzy osnov slovenského a českého jazyka na základných školách poukazujú na nedostatočnú efektívnosť vyučovania materinského jazyka a na slabú jazykovú pri-

pravenosť žiakov končiacich 8. ročník základnej školy. Mnohí z týchto žiakov sa vlastne s vyučovaním materinského jazyka viac nestretnú. Na stredných školách sa ešte čo-to o spisovnom jazyku dozvedia, ale na vysokých školách technického a prírodovedného typu nie je zaradený ani len semester jazykovej kultúry. Navyše na druhom stupni základných škôl sa z vyučovania materinského jazyka ubrali dve hodiny týždenne. A tak treba smutne konštatovať, že kultúrny rozmer žiaka, študenta i dospelého človeka sa akosi prestáva merať kultúrou či kultúrnostou jeho rečového prejavu. V jazykovej praxi sa často zlávuje z náročnosti, správnosti, spisovnosti a estetickosti jazykového prejavu, nekladie sa dôraz na primeranú funkčnosť jazykových prostriedkov. Školy akosi prestávajú byť tou Komenského „bránou jazykov otvorenou“, a to nielen pre cudzie jazyky, ale aj pre nás materinský jazyk. Keby sa jazyková kultúra chápala naozaj ako integrálna súčasť kultúry najmä tam, kde sa o kultúre rozmýšla a píše, nazdávame sa, že k tejto situácii na našich školách by nebolo mohlo dôjsť.

To, že sa i v takej situácii dosahujú zreteľné pozitíva aj v jazykovej kultúre, je výsledok najmä cieľavedomej, systematickej a často úmornej výchovnej, nápravnej i preventívnej práce jazykovedcov, mnohých učiteľov slovenčiny a pracovníkov kultúry, ktorí si uvedomujú, že jazyk je vzácnym výsledkom ľudskej činnosti a jazyková kultúra výsledkom starostlivosti o tento jazyk a že pri uvažovaní o celkovom kultúrnom profile človeka nemožno nebrať do úvahy kultúru jazyka ako prejav individuálneho i kolektívneho správania človeka.

3. Dejiny každého spisovného jazyka svedčia o tom, že jazyk ako jeden zo základných atribútov národného spoločenstva i každého jeho člena je kultúrnopoliticou hodnotou. Túto jeho hodnotu treba však vidieť nielen z úzko kultúrneho, ale aj a najmä zo širšieho ideologickej - politického hľadiska. V triedne rozdelenom svete už nemôže platiť akési univerzálné a netriedne pôsobenie jazyka (porov. Rúžička, 1971). V socialistickej spoločnosti je jazyk politikum, ale politikum interpretované v intenciach marxistickej filozofie jazyka a v duchu leninskej národnostnej politiky čiže v duchu nerušeného rozvíjania a uplatňovania jazyka v súlade so životnými potrebami príslušnej spoločnosti. Preto aj vzťah jazykovej kultúry a jazykovej politiky má u nás jednoznačne všeobecnokultúrny, kultúrno-spoločenský a sociolingvistický charakter. Socialistická jazyková politika je komplexným regulatívom, ktorý nesleduje iba sféru používania jazyka čiže jazykový úzus, resp. spoločenské podmienky používania jazyka, ale jazykovú kultúru v jej ontologickom rozmere, komplexný vedecký výskum jazyka, prognózu rozvoja jazyka a všetky možnosti jeho komunikatívneho uplatnenia v socialistickej spoločnosti. Okrem toho socialistická jazyková politika sa neobmedzuje iba na jedno národné spoločenstvo, ale na-

chádza svoje internacionálne uplatnenie v rámci svetovej socialistickej sústavy, v ktorej sa okrem iných úloh sleduje aj rozvoj jazykovej kultúry v kontexte kultúry rozvinutej socialistickej spoločnosti.

Spojitosť jazykovej kultúry a jazykovej politiky svedčí o tom, že jazyková kultúra a úsilie o jej rozvoj a zveľadenie sú aj v našom národnom spoločenstve postavené na objektívnych základoch, že majú oporu v celkovom pláne rozvoja kultúry a vedy a hlboké korene v demokratizácii jazyka a v demokratizácii života našej socialistickej spoločnosti. Základný jazykovedný výskum má primeranú podporu zo strany najvyšších stranických a štátnych orgánov, jazyková prax v najširšom zmysle dostáva priamu podporu a pomoc v rozličných formách poradenskej služby, expertíz, jazykovej spolupráce s organizáciami, inštitúciami, výrobnými podnikmi, vydavateľstvami, redakciami, v jazykových rubrikách a pod. Sú tu, pravda, ešte isté nedostatky najmä v postoji používateľov spisovného jazyka voči samotnému spisovnému jazyku, ako aj v podpore zo strany niektorých riadiacich orgánov. V oblasti jazykovej politiky a jazykovej kultúry sa pri utváraní širokej kultúrno-spoločenskej bázy, ktorá je nevyhnutne potrebná na realizáciu zámerov v jazykovej kultúre a v jazykovej výchove, a to najmä mimo územia hlavného mesta, doteraz nenadaviazal potrebný kontakt napr. s Ministerstvom kultúry SSR, s kultúrnou komisiou SNR, so Socialistickou akadémiou ČSSR, s Výskumným ústavom kultúry, s vysokými školami technického, prírodovedného, ekonomického a umeleckého smeru. Zatiaľ sa neutvorilo také ovzdušie na spoluprácu jazykovedcov s tvorcami kultúrno-spoločenskej klímy na Slovensku, ktoré by stimulovalo našu kultúrnu verejnosť k väčšej aktivite a k väčšej zodpovednosti aj v jazykovej kultúre.

4. Pristavme sa ešte pri téze, že úroveň jazykovej kultúry závisí v prvom rade od výsledkov základného výskumu spisovného jazyka a národného jazyka vôbec. Hned na začiatku úvahy treba konštatovať, že základný výskum slovenského jazyka bol a je orientovaný prevažne na súčasný spisovný jazyk a v tomto výskume sa nepochybne dosiahli seriózne výsledky. Tento výskum však nie je úplný a sú tu zjavné medzery vo výskume syntaxe, v tvorení slov a v ortografickej kodifikácii. To je pre jazykovú kultúru, pre poradenskú a expertíznu službu verejnosti a najmä školskú prax pomerne veľká nevýhoda. V teórii tvorenia slov si osvojujeme výsledky svetovej derivatológie, ale málo z toho sa pre rozličné okolnosti môže využiť v jazykovej praxi pri riešení dakedy aj bežných slovotvorných problémov. V syntaxi sme neužavreli komplexný výskum skladby kompendiom podobným Morfológii slovenského jazyka. Vo výskume slovnej zásoby sa nám nedarí držať taký rytmus vo vydávaní normatívnych slovníkov, ktorými by sme načas saturovali potreby jazykovej praxe v celom rozsahu. V pra-

vopisnej kodifikácii spisovnej slovenčiny sme zaostali najmenej o 10—15 rokov. Chýbajú nám aj ďalšie najsúčasnejšie kodifikačné príručky, pravda, okrem spisovnej výslovnosti, ktorej pravidlá po istých prieťahoch predsa len vyšli zásluhou Á. Krála a Slovenského pedagogického nakladateľstva (1984) a okrem Krátkeho slovníka slovenského jazyka, ktorý je už v tlači.

Základnému výskumu súčasnej spisovnej slovenčiny chýba väčšia opora aj vo výsledkoch výskumu staršej slovnej zásoby a gramatiky, teda istá výskumná retrospektíva, ktorá by súčasnému spisovnému výskumu dávala historickú platnosť a kontinuitu. Bohatý jazykový historický materiál zatiaľ nevyvracia ani nepotvrdzuje smerovanie súčasnej jazykovej kultúry ani súčasné úsilie o vypracovanie adekvátnej teórie spisovného jazyka. Vo výskume slovenských nárečí sa dokončil široko koncipovaný projekt Atlasu slovenského jazyka. Z hľadiska súčasnej jazykovej kultúry však ešte musíme čakať na pripravovaný nárečový slovník, ktorý vnesie viac svetla do vzťahu slovnej zásoby súčasnej spisovnej slovenčiny a slovenských nárečí. Zatiaľ sa musíme uspokojiť s materiálom v kartotéke a s individuálnym poznaním príslušného nárečia. Podobne pocítujeme aj absenciu etymologického slovníka slovenského jazyka. Syntéza, o ktorú by sme sa mali oprieť aj v teórii jazykovej kultúry, zatiaľ chýba, a tak niet sa čo čudovať, keď historici jazyka s rozpakmi aj s nevôľou sledujú niektoré súčasné výklady slovnej zásoby, ale aj gramatiky. Nevyváženosť základného diachronného a synchrónného výskumu slovenského jazyka má negatívny vplyv aj na hodnoverenosť a presvedčivosť súčasných úsilí v jazykovej kultúre. Platí to najmä o kritériách spisovnosti v slovnej zásobe.

5. Pre teóriu jazykovej kultúry je bytostné dôležité vypracovanie teórie súčasného spisovného jazyka. S ňou totiž stojí a padá aj teória jazykovej kultúry. Od nej závisí aj primeranosť a vhodnosť zvolených postupov a metód v jazykovej výchove a v jazykovom vzdelávaní. V slovenskej jazykovede má úsilie o vypracovanie adekvátnej teórie spisovného jazyka dosť zložitú história a je poznačené rozličnými peripetiami. Chápanie spisovného jazyka sa zrejme nielen u nás, ale aj v slavistických reláciách istým spôsobom relativizuje, ostáva nejednotné a neustálené, je v pohybe. V našich reláciách sa navyše dosť vypuklo prejavuje nezáujem jazykovedcov zúčastňovať sa na časopiseckých aj iných diskusiách o otázkach teórie spisovného jazyka a málo sa v tomto smere robí aj v príprave a vo výchove nastupujúcej generácie jazykovedcov, novinárov, redaktorov, kultúrnych pracovníkov a učiteľov slovenčiny.

6. Teória jazykovej kultúry a jazyková prax je nerozlučne spojená aj s kodifikačnou činnosťou jazykovedcov. Kodifikácia a kodifikačné či normatívne príručky by nemali byť zastarané, mali by byť jednoznačné

a podľa možnosti úplné. Keďže jazyk je živý organizmus, vyvíja sa aj podľa komunikatívnych potrieb spoločnosti a podlieha aj rozličným vonkajším vplyvom. Každá kodifikácia značí pre jazyk, no najmä pre používateľov spisovného jazyka dve protichodné tendencie: na jednej strane kodifikácia spisovný jazyk stabilizuje, a tak umožňuje používateľom spisovného jazyka osvojiť si ho a používať ho s istotou, je prameňom a východiskom štúdia spisovného jazyka atď., na druhej strane sa kodifikácia vlastne už od samého začiatku prejavuje ako retardančný prvok najmä vo vzťahu k dynamike jazyka. Jazyková kodifikácia by preto mala byť pružná, blízka komunikatívnym potrebám najmä v slovnej zásobe, ktorá najintenzívnejšie odráža ekonomický, politický a kultúrny rozvoj spoločnosti. V tomto smere však naša jazykoveda (a vari nielen naša) má voči používateľom spisovného jazyka nemalé podlžnosti, ktorými sa oberáme o plynulý, bezkonfliktový a spoločensky bezchybný rozvoj jazykovej kultúry.

V súvislosti s kodifikačnou činnosťou ako s jedným z jazykovedných predpokladov rozvoja jazykovej kultúry treba spomenúť ešte jednu závažnú okolnosť, ktorá priamo súvisí aj s teóriou spisovného jazyka. V súčasnej našej i zahraničnej literatúre sa objavujú návrhy na prijatie prísnejšej a tolerantnejšej (liberálnejšej) normy (porov. Buttlerová, 1979; Horecký, 1982). Tieto návrhy vychádzajú vlastne v ústrety úzu. Možno v nich na prvý pohľad vidieť racionálne jadro a úsilie zachytiť skutočný stav v jazyku, v konečnom dôsledku však dvojaká norma a kodifikácia značí podľa našho názoru iba devalváciu normy a jej kodifikácie vôbec a odsúdenie prísnejšej kodifikácie na úplný zánik. Súčasný používateľ jazyka nemá totiž chut' ani čas zvykať si na dve či tri jazykové normy a kodifikácie, on skôr vyžaduje priamočiarosť, jednoduchosť a jednoznačnosť najmä v kodifikácii jazyka. Tieto jeho požiadavky iste nemožno splniť do bodky, pretože v jazyku je vždy pohyb a istá dynamika aj v hodnotení jazykových prostriedkov, ale ak už mu máme vyjsť v ústrety, tak iba kodifikáciou jednej normy s možnosťou využívať variantné jazykové prvky, s uvedomovaním si dynamickosti jazykových prvkov a s prehľbeným štylistickým rozvrstvením spisovného jazyka. V tom vidíme jeho totálne a celonárodné uplatnenie.

Kodifikačná činnosť a kodifikačné príručky sú vari najbezprostrednejším spojivom medzi základným výskumom spisovnej slovenčiny a používateľmi spisovného jazyka. Nie sú, pravda, jediným spojivom, ale najmä pomocou nich môžeme poznať celkovú jazykovú i jazykovokultúrnu situáciu v spoločnosti a zistovať aj vzťah používateľov jazyka k spisovnému jazyku a k jazykovej kultúre, a to na základe dodržiavania alebo porušovania platnej kodifikácie zo strany používateľov spisovnej slovenčiny.

7. Vo vzťahu používateľov spisovného jazyka k jazyku ako k jednému zo základných sociolingvistických predpokladov rozvoja jazykovej kultúry možno vidieť pestrú mozaiku postojov. Naše jazykovedné časopisy a zborníky už viac ráz priniesli hodnotiace články a štúdie o týchto postojoch (porov. Horák, 1971; Ružička, 1975, s. 26—27; Daneš, 1979), ale podrobnej a komplexnej sociologický výskum v tomto smere nás ešte iba čaká. Najviac ukazovateľov tohto vzťahu máme k dispozícii zo sféry profesionálneho používania spisovného jazyka tak v písanej, ako aj v hovorenej podobe.

Do sféry používania spisovného jazyka v písanej podobe môžeme zahrnúť najmä riadiace a administratívne inštitúcie a orgány, širokú publicistickú obec, spisovateľov, prekladateľov, redaktorov, korektarov redakcií a vydavateľstiev, textárov populárnych piesní atď. Je po tešiteľné, že v týchto sférach nemožno dnes nájsť nihilistický postoj k spisovnému jazyku. Skôr sa tu objavujú viac alebo menej otvorené výhrady voči kodifikačnej činnosti jazykovedcov najmä v slovnej zásobe a syntaxi, voči spôsobu popularizácie výsledkov základného výskumu a voči nápravným a výchovným postupom jazykovedcov (porov. napr. Kočiš, 1983; Kapolka, 1984; Kenda, 1985; Bednár, 1979; Pokorný, 1984; Krajčí, 1985). Existuje tu isté napätie, ktoré vyplýva najmä z nepochopenia, ale aj z vedomého neprijímania súčasných výkladov napr. o štýlovej diferenciácii spisovného jazyka, o hraniciach spisovného jazyka, o podstate hovorového štýlu, o funkcií nespisovných prvkov, predovšetkým slangu v spisovnom jazyku a pod.

Rovnaké, ba možno ešte väčšie napätie existuje vo sfére používania hovoreného spisovného jazyka. Na spisovnú normu sa v tomto smere vari najväčšmi dbá iba v exponovaných inštitúciách — v rozhlase, v televízii, vo filme, menej už v škole a ešte menej v politicko-vzdelávacej, propagandistickej a osvetovej činnosti. Osobitný problém tu predstavuje divadlo, v ktorom sa zavše prejavujú protichodné tendencie najmä vo vzťahu k výslovostnej norme (porov. Chudík, 1984; Záboranský, 1972). Tvrďú, ale opodstatnenú analýzu súčasného stavu jazykovej reči uverejnil denník *Pravda* (5. 4. 1985) z pera D. Podmajovej. Táto analýza je o to aktuálnejšia, že dnes už máme v rukách záväzné pravidlá spisovnej výslovnosti, ktoré sa opierajú o dlhorocný exaktný fonetický výskum.

V oblasti individuálneho používania spisovného jazyka je situácia ešte zložitejšia. Úroveň či stupeň spisovnosti tu závisí od vzdelenostnej úrovne ľudí a od ich chápania zmyslu jazykovej kultúry. Osobitný problém má najmä škola s vyjadrovaním mládeže. Čoraz častejšie registrujeme ľahkomyselné podliehanie inojazyčným vplyvom (najmä angličtine) v odbornom vyjadrovaní technickej inteligencie. Málo preškúmaná je komunikatívna situácia v rodinnom prostredí. O indivi-

duálnych postojoch k spisovnému jazyku sa najčastejšie dozvedáme z početných listov adresovaných Jazykovednému ústavu L. Štúra SAV, Čs. rozhlasu v Bratislave a redakciám denníkov, ktoré uverejňujú jazykové rubriky. Možno povedať, že väčšina listov je svedectvom kladného vzťahu k spisovnému jazyku, k práci jazykovedcov v oblasti jazykovej výchovy.

8. Z jazykovopolitických, jazykovovýskumných, jazykovokultúrnych a sociolingvistických aspektov je teda zrejmé, že usmerňovanie jazykovej praxe v celom rozsahu je nevyhnutné a vlastne je prirodzené, lebo vyplýva zo všeobecnej zákonitosti, že každý člen našej spoločnosti je povinný dodržiavať príslušné právne, etické, administratívno-právne a všetky ostatné spoločenské normy. Usmerňovanie jazykovej praxe sa celkom logicky sústredilo v Jazykovednom ústavе L. Štúra SAV. Za vyše štyridsaťročnej existencie tohto ústavu sa postupne vypracovali viaceré konkrétné postupy a metódy usmerňovania jazykovej praxe, ktoré naša verejnosť pozná a podriaďuje sa im, lebo vyplynuli z potrieb a požiadaviek jazykovej politiky a jazykovej kultúry. Ústav ako celok sa zúčastňuje na kodifikačnej činnosti a na vydávaní normativných príručiek, jazykovedných časopisov, na vedecko-popularizačnej publikáčnej činnosti a na usmerňovaní jazykovej výchovy v školách. V rámci oddelenia jazykovej kultúry sa vykonáva telefonická a listová jazyková poradňa, vedú sa jazykové rubriky v dennej tlači, konajú sa prednášky a besedy o jazykovej kultúre, posudzujú sa texty ČSN, texty návrhov zákonov a vyhlášok, stanov inštitúcií a dôležitých straníckych a štátnych dokumentov. Suchý výpočet týchto úloh a akcií málo napovie o celkovej náplni tejto práce. Sú v nej napäťa, problémy, ktoré sa musia riešiť vedecky aj spoločensky na úrovni a ľudsky citlivu, lebo napokon vždy ide o výchovnú prácu so závažným spoločensko-politickej dosahom.

9. Pri uvažovaní o perspektívach rozvoja jazykovej kultúry treba vychádzať predovšetkým z toho, že ide o rozvoj jazykovej kultúry v období budovania rovinutej socialistickej spoločnosti, keď sa proces demokratizácie vo vzdelaní a kultúre stále prehľbuje v dôsledku zákonitého rozvoja vedecko-technickej revolúcii. Treba preto rátať so vzrastajúcim počtom používateľov spisovného jazyka. Spisovný jazyk sa totiž už dnes stáva nevyhnutnou a prirodzenou súčasťou pracovnej aktivity socialistického človeka. Úmerne k tomu budú stúpať aj nároky na základný výskum spisovného jazyka a jeho používania, bude sa vyžadovať väčšia sociolingvistická pripravenosť jazykovedca. Už dnes sa ukazuje ako veľmi naliehavá potreba sociolingvistického výskumu všetkých vrstiev a skupín používateľov jazyka a spisovného jazyka osobitne. Na nevyhnutnosť tohto výskumu poukazujú nielen jazykovedci, ale aj orientovaní používateelia spisovného jazyka. Pravda, sú-

časného jazykového úzus môže prezradieť veľa z hľadiska narúšania normy, z hľadiska dynamiky spisovného jazyka, interferencie nespisovných prvkov, ale nebude možné ho absolutizovať ani stotožňovať s dynamikou jazyka. Preto ak tvrdíme, že súčasný dynamický rozvoj spisovného jazyka vyžaduje, aby sme rozšírovali hranice spisovnosti s cieľom dosiahnuť optimálny spoločenský charakter kodifikácie, neznačí to, že máme alebo môžeme byť benevolentní alebo tolerantní voči jazykovým chybám. Kritériá spisovnosti a ich prehodnotenie z hľadiska súčasného poznania lexikálnej normy sa prejavia napr. už v Krátkom slovníku slovenského jazyka. Možno už teraz konštatovať, že kodifikácia spisovnej slovnej zásoby bude v ňom posunutá smerom ku komunikatívnym potrebám používateľov spisovnej slovenčiny, ale nemožno od neho očakávať ústup od normovania jazykových prostriedkov.

Pri hľadaní adekvátnych spôsobov zvyšovania úrovne jazykovej kultúry sa budú postupne zdokonaľovať tie metódy a postupy, ktoré budú založené nie na príkazoch a zákazoch, ale na rozvíjaní poznania zákonitostí a fungovania jazyka v spoločnosti. Na túto cestu v jazykovej výchove už jazykovedci nastúpili dávnejšie, ale mnohí používateelia spisovného jazyka ešte stále spájajú predstavu jazykovedca so začmúreným učencom, ktorý má zdvihnutý prst a hrozivo pátra po jazykových chybách.

Úlohou jazykovedcov pri rozvíjaní jazykovej kultúry bude ďalej viesť plodný dialóg najmä s profesionálnymi používateľmi spisovného jazyka, pravda, dialóg partnerský, pri ktorom sa budú uznávať odborné vedomosti jedného i druhého. Jazykovedci si však túto odbornosť i autoritu musia získať fundovaným poznaním všeobecných otázok jazyka i špecifických vlastností národného jazyka a v ňom aj spisovného. Pri uplatňovaní nových metód jazykovej výchovy sa budeme musieť zaoberať problémami širšieho chápania kultivovanosti reči, po ktorom volajú najmä spisovatelia a publicisti, ale aj niektorí jazykovedci. Nemožno však pritom zabúdať, že pojem kultivovanosti jazykového prejavu je spojený predovšetkým s pojmom kultivovanosti spisovného jazyka.

Pri rozvíjaní jazykovej kultúry v budúcich rokoch sa budú klásiť väčšie nároky aj na používateľov spisovného jazyka. Používateľa spisovného jazyka bude treba viesť k tomu, aby si uvedomoval potrebu hlbšie poznáť spisovný jazyk a jeho funkcie v spoločenskej komunikácii. Túto potrebu budú musieť v ňom pestovať a prehľbovať jazykovedci včasnym a pravidelnym sprístupňovaním výsledkov základného výskumu, potom škola ako primárna vzdelávacia a výchovná inštitúcia a napokon celá kultúrna verejnosc, a to stálym spoločenským tlakom najmä na profesionálnych používateľov spisovného jazyka.

Doterajšie skúsenosti avízujú, že bude treba účinnejšie vnášať do vedomia najmä našej publicistiky, ale aj všetkých riadiacich pracovníkov v kultúre nevyhnutnosť osvojovať si základné poznatky z teórie spisovného jazyka, vedomosti o gramatickej stavbe jazyka a najmä o štýlistickej diferencovanosti slovnej zásoby. Nemalo by sa totiž stávať, aby sa napr. hovorová vrstva slovnej zásoby ináč chápala medzi pracovníkmi televízie, filmu, rozhlasu alebo dennej tlače a ináč v jazykovednej teórii a praxi. Publicistika si musí svoje poznatky a predstavy o jazyku a jeho fungovaní v spoločnosti objektivizovať v zhode s tým, k čomu dospela v základnom výskume jazykoveda. A priórne odmietanie tohto výskumu, ktoré ešte badáme u niektorých najmä mladších spisovateľov, publicistov, u niektorých organizačných pracovníkov v kultúre, ale aj v technike, prírodných vedách, ekonómii, je veľkou prekážkou aktívneho pôsobenia jazykovedy ako spoločenskej vedy na jazykové vedomie príslušníkov spoločnosti. Úlohy a ciele v súčasnej i budúcej práci v jazykovej kultúre sú teda náročné, lebo vyplývajú z náročnosti kultúrneho rastu našej spoločnosti.

*Jazykovedný ústav Eudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava*

LITERATÚRA

- BEDNÁR, V.: Neklesám, nestúpam, teda som (rozhovor s J. Nižanským). Večerník, 8. 6. 1979, s. 6—7.
- BUTLEROVÁ, D.: Některé problémy polské normativní politiky. In: Aktuální otázky jazykové kultury v socialistické společnosti. Red. J. Chloupek. Praha, Academia 1979, s. 35.
- DANEŠ, F.: Postoje a hodnotící kriteria při kodifikaci. In: Aktuální otázky jazykové kultury v socialistické společnosti. Red. J. Chloupek. Praha, Academia 1979, s. 79—91.
- HORÁK, G.: Postoj k jazyku. Kultúra slova, 5, 1971, s. 97—100.
- HORECKÝ, J.: Spoločnosť a jazyk. Bratislava, Veda 1982, s. 53—60.
- CHUDÍK, L.: O autorite autora a jazyka (rozhovor s M. Grošom). Večerník, 25. 5. 1984, s. 6—7.
- JEDLIČKA, A.: Spisovný jazyk v současné komunikaci. Praha, Univerzita Karlova 1974. 227 s.
- JEDLIČKA, A.: Teorie jazykové kultury dnes. In: Aktuální otázky jazykové kultury v socialistické společnosti. Red. J. Chloupek. Praha, Academia 1979, s. 13—16.
- KAPOLKA, B.: O jazyku. Nové slovo (príloha Nedele), 16. 2. 1984.
- KENDA, M.: Filológ. Smena na nedelú, 25. 1. 1985.
- KOČIŠ, F.: Odkaz Februára v našej jazykovede. Slovenská reč, 48, 1983, s. 68—71.

- KRAJČÍ, J.: O slovenskom pupku sveta. Pravda, 9. 4. 1985, s. 2.
- KRÁL, Ā.: Pravidlá slovenskej výslovnosti. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984. 632 s.
- PODMAKOVÁ, D.: Problémy s javiskovou rečou. Pravda, 5. 4. 1985.
- POKORNÝ, J.: Kritériá dabingu. Televízia, č. 46, 1984, s. 26—27.
- RUŽIČKA, J.: Rozvoj slovenčiny v socialistickom Československu. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1975, s. 11—21.
- RŮŽIČKA, R.: Sprache im Klassenkampf. Universitätszeitung. Organ der Sed-Kreisleitung Karl-Marx-Universität Leipzig, 20. 5. 1971.
- ZÁBORSKÝ, V.: Na vaše želanie [odpovede na otázky televíznych divákov]. Televízia, 8.—14. 5. 1972.

Pravidelné jazykové rubriky ako prostriedok pestovania kultúry reči

MÁRIA PISÁRČIKOVÁ

Jazykové rubriky sú organickou zložkou súčasnej práce v oblasti jazykovej kultúry, t. j. sú realizáciou súčasnej cieľavedomej starostlivosti o jazykové vzdelávanie a jazykovú výchovu, o jazykový úzus. V dotyku s jazykovou praxou patrí vedecko-popularizačná publikačná činnosť k prostriedkom, ktoré majú v súčasnosti najväčší dosah, ak uvážime, že odborné jazykovedné časopisy širšia verejnosť (praktickí používateelia jazyka) nesleduje (alebo sleduje iba výnimcoľne) a normatívne príručky pravidelne používajú iba ľudia, ktorí profesionálne pracujú s jazykom. Ostatné spôsoby usmerňovania jazykovej praxe a prostriedky jazykovej výchovy, ako sú besedy, prednášky, listová a telefonická poradňa a konkrétnie jazykové expertízy či jazyková úprava rozmanitých textov, zasahujú iba istý okruh používateľov. Vedome sem nezahŕňame jazykovú výchovu v školách, pretože máme na mysi pestovanie jazykovej kultúry po skončení školskej dochádzky.

Poslaním pravidelných jazykových rubrik, konkrétnie v Čs. rozhlase, v Nedeľnej Pravde, vo Večerníku a v Práci (od r. 1985 aj v časopise Vesmír), je vzdelávanie a jazyková výchova v najširšom zmysle. Cieľ rubrik nespočíva teda iba v úzkom naprávaní jazykových chýb (hoci aj to patrí do jazykovej výchovy), ale v utváraní a formovaní dobrého jazykového vedomia, ktoré spočíva v uvedomovaní si jazyka ako trvalej kultúrnej, národnej a komunikatívnej hodnoty. Na dosahovanie tohto cieľa majú jednotlivé rubriky svoje špecifické prostriedky a možnosti dané charakterom príslušného denníka alebo inštitúcie.

Najdlhšiu tradíciu má rozhlasová jazyková poradňa, ktorá sa začala pravidelne vysielať od r. 1952 pod názvom *Jazykové okienko* a neskôr ako *Jazyková poradňa*. Tridsiaty štvrtý rok jej existencie svedčí o tom, že nejde o typ bežnej relácie, pri ktorej je zmena spravidla žiadúca, ale o sústavnú a cieľavodomú jazykovovýchovnú činnosť. Napriek tomu táto relácia prekonala istý vývin, a to v obsahu aj vo forme. V trvaní prevažoval čas 5 minút vysielaných dvakrát týždenne. V istom období to bolo aj desať minút, resp. sa relácia vysielala tri razy do týždňa. Nerátame do toho pravidelné reprízovanie relácie. V poslednom čase sa relácia ako súčasť vysielacieho bloku *Dobré ráno* prispôsobila koncepcii ranného vysielania, kde hovorené slovo nepresahuje tri minúty. Okrem toho sa relácia raz mesačne formovo obohatila o priamy rozhovor s rozhlasovým redaktorom na témy otázok z listov poslucháčov. Kým prvé roky svojej existencie sa jazyková poradňa venovala viac témam s jazykovonápravným zacielením, posledné desaťročie prevažuje tematická orientácia na vysvetlovanie zákonitostí nášho jazyka, predovšetkým na tvorenie slov (najmä v súvislosti s novovznikajúcimi pomenovaniami), ďalej na objasňovanie významov slov, ktoré sú v slovnej zásobe novšie alebo nadobúdajú v istých odboroch špeciálne významy. Svoje trvalé miesto majú témy z okruhu syntaxe, z oblasti štýlistického hodnotenia jednotiek slovnej zásoby, ako aj poznámky o pravopise a výslovnosti. Príspevky bývajú často koncipované tak, že autor nastolený problém objasňuje z viacerých stránok a dotýka sa tak naraz viacerých jazykových rovin. Osobitosťou rozhlasovej jazykovej poradne (na rozdiel od novinových rubrík) je to, že nepredpokladá určitého, presne charakterizovaného poslucháča. Aj vzhľadom na vysielací čas (tesne pred rannými správami) reláciu počúvajú ľudia rozličných záujmov, názorov, rozličného veku a vzdelania. Preto aj tematický záber je v tejto rubrike najširší. Autor pritom musí rešpektovať rozhlasové špecifikum, ktoré spočíva v jednorazovosti prejavu (poslucháč sa nemôže k počutému vrátiť) a v tom, že k dispozícii je iba zvuková stránka reči (t. j. nemožno si pomáhať písanými prostriedkami). Rozhlasovú jazykovú poradňu vedie M. Pisáriková, ktorá prevzala vedenie rozhlasovej jazykovej poradne po G. Horákovi r. 1968.

Rubrika *Slovenčina naša* v Nedeľnej Pravde trvá od decembra 1966, tohto roku dosiahne svoj dvadsaťty rok. Vznikla ako reakcia na nepriaznivú jazykovú prax vo viacerých redakciách, vydavateľstvách, na pedagogických pracoviskách a v iných spoločensky závažných inštitúciach. To formovalo aj jej profil zhruba na takú podobu, akú si podržala podnes. Táto rozsahovo najväčšia pravidelná jazyková rubrika má v programe jazykovú výchovu v najširšom zmysle, ale reaguje aj na konkrétné situácie v jazykovom úze. Veľa priestoru venuje základným

teoretickým otázkam jazykovej kultúry, ako sú otázky spisovnej normy a zodpovednosti používateľov jazyka za jej dodržiavanie, objektivizovanie jazykového povedomia, problémy spojené s preberaním cudzích slov, s výslovnosťou a pravopisom, ďalej otázky súvisiace s vyučovaním slovenčiny, ruštiny atď. Primerané miesto sa venuje aktuálnym výročiam a ich spätočstiu s takou celospoločenskou hodnotou, akou je jazyk. Rubrika svojim čitateľom približuje aj závažnejšiu jazykovednú produkciu a oboznamuje tak širšiu verejnoscť so stavom základného výskumu v jazykovede. V poslednom období sa rubrika tematicky posúva viac v prospech príspevkov jazykovopreventívneho a jazykovokritického rázu, teda v prospech tém týkajúcich sa každodených jazykových problémov. Súvisí to s potrebami praxe, najmä s potrebami jazykovej výchovy ďalšej generácie, ktorá vstupuje na spoločensky závažné miesta.

Rubrika *Slovenčina* naša mala od začiatku svoj pevný okruh čitateľov. Mnohí z nich sa spontánne zapojili do rubriky aj autorsky, a tak sa stípec v Nedeľnej Pravde stal mestom, kde svoje názory a záujem o jazykovú kultúru prejavujú nielen učitelia slovenčiny zo stredných všeobecnovzdelávacích a odborných škôl, ale aj pracovníci odvetví, ktoré sa nezaoberajú výskumom či vyučovaním jazyka. Tieto hlasy „z druhej strany“ sú nielen autorským oživením, ale aj potvrdením záujmu verejnosti o otázky kultivovania reči. Poslaním rubriky v budúcnosti bude prehlbovanie práve tohto aspektu spojenia výskumu s praktickými potrebami verejnosti. Rubriku vedie F. Kočiš.

Poslanie a ciele jazykovej rubriky *Slovenčina* na každý deň v bratislavskom Večerníku boli od začiatku, t. j. od apríla 1967 rovnaké s dvoma predchádzajúcimi rubrikami: jazyková výchova a starostlivosť o dobrý jazykový úzus. Prostriedky na to sú do istej miery kontrapunktické: v porovnaní so všeobecnejšie koncipovanými príspevkami v Nedeľnej Pravde a so širokým tematickým záberom v rozhlase sa rubrika vo Večerníku sústreduje na jazykové problémy dotýkajúce sa priamo alebo nepriamo Bratislav. Zdalo by sa, že ide o zúženie jazykovej problematiky i jazykovej výchovy, no nie je to tak, ak máme na pamäti, že ide o hlavné mesto, kde má sídlo väčšina najzávažnejších spoločenských inštitúcií, redakcií masových komunikačných prostriedkov a vysokých škôl. A tak jazyková úroveň Bratislavu sa nepriamo odráža aj v celonárodných reláciach.

Rubrika reaguje predovšetkým na každodenný občiansky, kultúrny, spoločenský aj politický život odrážajúci sa v súčasnom jazyku. Radí aj v zdanlivých maličkostiah, napr. kde napísať čiarku, ako skloňovať názvy novopomenovaných ulíc, obchodov, budov, podujatí alebo ako narábať so slangovými výrazmi v spisovnom jazyku. Nevyhýba sa ani priamej kritike jazykovej nekultúrnosti vo verejnom živote hlav-

ného mesta. Jedným z registrov tejto rubriky je návrat k prameňom hlbšieho poznania nášho jazyka — k beletrie. Na majstrovskej práci so slovom našich súčasných spisovateľov ukazuje cestu vnímatejšieho vzťahu k reči a k väčšej úcte knej.

Životnosť tejto rubriky zaručuje nielen záujem čitateľov, ale aj usta- vičná potreba pestovania jazykovej kultúry v našom kultúrnom a po- litickom centre. Jej perspektíva je v orientácii na problémy, ktoré má Bratislava v súvislosti s tým, že územie netvorí prirodzené cen- trum spisovnej slovenčiny. Rubriku viedie Š. Michalus.

Pravidelnú jazykovú rubriku uverejňovanú raz do týždňa má aj od- borársky denník Práca. Rubrika nazvaná *Poznámka o slovenčine* trvá od r. 1973 a jej profil sa na rozdiel od predchádzajúcich rubrík utváral priamo v redakcii Práce. To značí, že väčšina príspevkov vzniká na konkrétné požiadanie redakcie. Svedčí o tom aj tematická orientácia na oblasť súvisiacu s výrobnou a odborárskou činnosťou. Ide najmä o objasňovanie významov dvojic alebo skupín slov z jedného význa- mového okruhu typu *zákonny* a *zákonitý*, *odvetvie* a *odbor*, *odborný*, *odborový*, *odborársky* atď. Popritom sa tu však striedajú aj všeobecné otázky jazyka, jazykovej správnosti, problematika tvorenia slov a tvarov slov, poznámky o štýlistickej primeranosti a pravopisnej správ- nosti. Osobitná pozornosť sa venuje oblasti terminológie moderných výrobných odborov. Vzhľadom na čitateľský okruh sa v spôsobe spra- covania tém sleduje väčšia diferencovanosť od ostatných rubrík, a to najmä pri argumentovaní a vysvetľovaní jednotlivých systémových javov v jazyku v zmysle ich jednoduchšieho, prístupnejšieho podania. Rubriku viedie I. Masár.

Kvôli úplnosti poznamenanávame, že od januára 1985 pravidelnú ja- zykovú rubriku uverejňuje raz mesačne aj časopis Vesmír (vedie E. Rísová). Požiadavky vychádzajúce z redakcie sú zamerané na oblasť prírodovednej terminológie a na česko-slovenskú jazykovú problema- tiku. Rubriku venovanú jazyku (špeciálne jazykovým rozborom súčas- nej beletrie) otvoril aj denník Lud (s príspevkami G. Horáka).

Všetky rubriky spája nielen spoločný cieľ formovať jazykové vedo- mie a tak dvíhať úroveň celkovej jazykovej kultúry, ale aj spoločné teoretické východiská a jednotný prístup k chápaniu spisovného ja- zyka. Vyplýva to už aj z toho, že všetci vedúci jednotlivých rubrik sú členmi oddelenia jazykovej kultúry Jazykovedného ústavu Ludovíta Štúra SAV. Vedúci rubrik usmerňujú prácu v oblasti jazykovej kultúry v intenciach súčasnej jazykovej teórie. Vychádzajú zo zásady, že zá- kladnú a vo verejných prejavoch aj záväznú formu dorozumievania predstavuje spisovný jazyk. Pritom sa zdôrazňuje jeho štýlistická roz- vrstvenosť a výrazová mnohotvárnosť, ktorá umožňuje splňať všetky potreby súčasnej komunikácie.

O tom, že popularizačné jazykové rubriky majú svoj stály okruh čitateľov, resp. poslucháčov, svedčí ich listový kontakt s jednotlivými redakciami, resp. priamo s oddelením jazykovej kultúry Jazykovedného ústavu Eudovíta Štúra SAV. Takýmto spôsobom sú čitatelia (príp. rozhlasoví poslucháči) spoluutvárateľmi rubrik; zároveň zaručujú, že rubriky nie sú miestom na teoretické úvahy o problémoch jazykovedy, ale že slúžia na výklad otázok, ktoré sú aktuálne najmä z hľadiska jazykovej praxe. Používateľia jazyka, ktorí majú aktívny vzťah ku kultúre reči, zaujímajú sa najčastejšie o otázky slovnej zásoby. Mnoho ráz sa čitatelia sústreďujú napr. na jemné významové odlišnosti medzi dvojicami slov synonymného rázu alebo aj na rozdiely medzi členmi väčších synonymických radov. Tak vznikajú príspevky so sémantickou analýzou dvojíc typu *kupovať* — *nakupovať*, *pomník* — *pamätník*, *hrst* — *prie

stie*, *viacdielny* — *viacdielový*, *hovoriť* — *vrvieť*, *hovorený* — *hovorový*, *opátok* — *podpátok*, *problém* — *otázka*, *ochotník* — *amatér*, *reagencia* — *reakcia*, *štiplavý* — *ostrý* — *tuhý* — *pálivý* atď. Na základe významového rozboru slov sa ďalej poukazuje na nelogickosť, a teda aj na nevhodnosť až chybnosť niektorých spojení vyskytujúcich sa v jazykovej praxi. Možno uviesť také spojenia ako *zorný uhol pohľadu* (podľa významu jednotlivých komponentov má byť alebo zorný uhol alebo uhol pohľadu), *favorit na titul víťaza* (tu stačí slovo *favorit*, lebo už ono obsahuje významový prvok „ten, kto sa má stať víťazom“), *významná brzda rozvoja* (do spojenia slovo *významný* nepatrí, pretože ho možno spájať iba s výrazmi majúcimi kladný ráz; treba ho nahradiať synonymami *vážny*, *dôležitý*, ktoré majú širšiu spájateľnosť).

Iným okruhom záujmu zo strany verejnosti je oblasť týkajúca sa štylistickej primeranosti jazykových prostriedkov. Keďže slovná zásoba je najpremenlivejšia zložka jazyka, a to aj z hľadiska štylistickej hodnoty jej prvkov, treba na tento pohyb upozorňovať a veľa ráz aj korigovať isté predstavy, ktoré si mnohí uchovávajú o slovenčine zo školských lavíc z dávnejších čias. Tak treba vyvracať presvedčenie o tom, že napr. spojenie *strašne pekný* nie je nesprávne, ale že je iba štylisticky silne príznakové, takže v hovorovom, expresívne podfarbenom teste je primerané. Alebo že spojenie *pozerat televízor* nie je súčasťou celkom presné, ale v hovorovom, neoficiálnom prejave sa pripúšťa. Spisovný jazyk teda netreba ochudobňovať o škály slov i slovných spojení rozličných príznakov, iba sa treba naučiť slová primerane používať. Ak sa športový reportér vyjadrí, že *útočník zavesil puk do siete*, iste to v poslucháčovi zarezonuje viac ako neutrálne spojenie *dal gólu*. Na jemnejšie štylistické odťienky sa poukazuje vo sfére tvorenia slov, kde isté slovotvorné prostriedky prejavujú známky zastarávania, kým iné sú živšie, progresívnejšie. Také sú dvojice s príponami *-isko* a

-ište (*sídliško* — *sídlište*, *priestavisko* — *priestavište*), pričasťia na *-ty* a *-ný* (*vyhratý* — *vyhraný*), niektoré príslovky na *-o* a *-e* (*zákonite* — *hľbkovo* — *hľbkove*).

Doteraz spomínané otázky sa netýkali jazykovej správnosti. Ani tá sa však v popularizačných rubrikách neobchádza, lebo podľa pria-močiareho prístupu mnohých používateľov k otázkam jazyka býva dokonca na prvom mieste záujmu. Témy tzv. nápravného rázu sa dotýkajú najviac nepoznania gramatiky a neovládania pravopisu alebo výslovnosti. Ako príklad z gramatiky možno uviesť chybné tvary slovies typu *stavám*, *merám* (správne *staviam*, *meriam*), *plávu* (správ. *plávajú*), *rozumia* (správ. *rozumejú*), chybné tvary substantív a nevhodné stupňovanie adjektív, napr. *moriami* (správ. *morami*), *od Nataši, Táni, k Daše* (správ. *od Nataše, Táne, k Daši*), *vo fázi* (správ. *vo fáze*), *so študentami* (správ. *so študentmi*), *v kotli* (správ. *v kolle*), *zo Spišských Vlachov* (správ. *zo Spišských Vlách*), *roznášanie desiat* (správ. *desiatych*), *byť viac predvídatejší* (správ. *viac predvídatavý*, resp. iba *predvídatejší*). Z pravopisnej problematiky je často na pretrase *písanie veľkých písmen* (napr. rozlišovanie pravopisu v spojení *Nový rok* — *nový rok*) a interpunkcia (osobitne *písanie čiarky*). Vo výslovnosti sa upozorňuje na zanedbávanie asimilácie, mäkkej výslovnosti *ł*, nesprávneho mäkkenia v niektorých cudzích slovách (napr. *dekan*) atď. Otázka správnosti vystupuje do popredia aj pri posudzovaní slov, ktoré sa dostávajú do nášho jazyka namiesto domácich, vžitých (*celkom* namiesto správnych výrazov *spolu*, *dovedna*; *doličný predmet* nam. *usvedčujúci*; *Sopoty* nam. *Sopot* atď.).

Špeciálny problém v kultúre reči predstavujú jazykové prvky, ktoré z nejakého dôvodu neprenikli do spisovného jazyka a stoja za jeho hranicami. Keďže aj takéto prostriedky reálne jestvujú, nevyhýbajú sa im ani popularizačné rubriky. Vedú používateľov jazyka k uvedomenej využívaniu takýchto prostriedkov, t. j. k rozlišovaniu medzi prostriedkami spisovného jazyka a prvkami nespisovných útvarov (slang, nárečia a tzv. subštandardná vrstva výrazových prostriedkov). Sú to slová typu *vodičák*, *osobák* a pod.

Bohatým okruhom tém v jazykových rubrikách je okruh zdomáčňovania cudzích slov, stupeň ich výslovnostnej a pravopisnej adaptácie (*spray* — *sprej*, *musical* — *muzikál*), niekedy ich výslovnostná, resp. pravopisná variantnosť (*kontajner* — *kontejner*, *laser*, výslovnosť *i lejzer*, *beat* — *bít* atď.). Rubriky živo reagujú na najsúčasnejšie jazykové problémy spojené s pomenúvaním nových skutočností (*smerové* — *smerovacie číslo*, *chatovosť*, *zimbabwiansky*, *nehodovosť* atď.). Primerané miesto sa venuje aj otázkam z okruhu skladby (napr. správne používanie predložiek a väzieb), z okruhu frazeológie (vysvetlovanie pôvodu frazeologických spojení, predstavovanie jednotlivých

frazeologickej jednotiek ako pevných syntaktických konštrukcií s možným obmieňaním istých členov a pod.).

Jazykové rubriky sú spravidla aplikáciou výsledkov výskumnej práce jazykovedcov v praxi. Neprinášajú teda názory jednotlivcov na isté jazykové javy, ale všeobecne prijímané závery objektivizované výskumom a uverejnené už v odborných časopisoch. Pravda, niekedy to býva aj naopak, keď praktické potreby si vyžiadajú okamžitú reakciu v rubrikách na aktuálny čiastkový problém, ktorý sa ešte neriešil v normatívnych príručkách ani v iných odborných publikáciach. Správne vyriešenie takého problému overuje sa v rámci Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV kolektívne. Takto sa zaručuje väčšia objektivita záverov a ich širšia platnosť. Takéto podnety sa potom stávajú základom na širší teoretický výskum.

Z tohto pomerne stručného pohľadu na pravidelné rubriky v rozhlase a v tlači možno ľahko usúdiť, že ide doslova o tisícky drobných príspevkov venovaných otázkam jazykovej kultúry. Oprávnenie vzniká otázka, či nie je stálych rubrií privela a či plnia svoju funkciu. Usilovali sme sa naznačiť, že aj pri zhodných cieľoch a spoločnom poslaní majú rubriky svoje špecifika, ktoré vyplývajú zo spoločenských potrieb a z charakteru daného oznamovacieho prostriedku. Ich spoločenskú užitočnosť potvrdzujú aj jednotlivé redakcie, v ktorých sa jazykové rubriky stali neodmysliteľnou súčasťou kultúrnej časti novín, resp. súčasťou rozhlasového bloku *Dobré ráno*. Redakcie si ďalšiu spoluprácu želajú, pretože kontakt s čitateľmi, resp. poslucháčmi potvrzuje živý záujem o jazykové otázky.

K negatívm, vyplývajúcim najmä z kvantity príspevkov, možno rátať okrajovosť niektorých témy (a tým aj ich malú účinnosť), inokedy mälo pútavé alebo príliš odborné spracovanie (podobné úryvkom z jazykovednej monografie), výrazový stereotyp alebo úzke posudzovanie problému. Keďže cez jazykové rubriky sa veľa ráz vo verejnosti posudzuje celý jazykovedný výskum a pretože ide o závažnú jazykovo-výchovnú a aj kultúrnopolitickú činnosť, žiada sa venovať rubrikám sústavne veľkú pozornosť.

Pravidelné jazykové rubriky v tlači a v rozhlase sú jedným z dôležitých nástrojov realizácie jazykovej politiky u nás. Ich silnou stránkou je sústavnosť jazykovozdelávacieho procesu, hoci nie v zmysle systematického školského výkladu jazykových zákonitostí, ale v mozaikovom skladaní poznatkov o jednotlivých jazykových rovinách. Sú v pravom zmysle slova modernou pomôckou vo zveladovaní poznania spisovného jazyka a pri jazykovej výchove širokej kultúrnej verejnosti.

*Jazykovedný ústav Ludovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava*

Spoločenská podmienenosť chápania kultivovaného jazykového prejavu

KLÁRA BUZÁSSYOVÁ

Cieľom nášho príspevku je dotknúť sa otázky chápania kultivovanej reči a ukázať, v čom vidíme možnosť aj potrebu širšieho chápania kultivovanosti reči aj v slovenskej jazykovej situácii.

J. Kraus (1984, s. 212—217) poukazuje na to, že vnútorná dynamika spisovného jazyka viedie v súčasnom období k zmenám v hodnotení kultivovanosti jazykového prejavu. Kultivovanosť prejavu sa v súčasnej českej jazykovej situácii chápe širšie než pojem dodržiavania spisovnej normy, viac sa spravuje takými hľadiskami, ako je primernosť vyjadrovania v príslušnej komunikačnej sfére, čítavosť (a analogicky počúvateľnosť), správnosť argumentácie, pestrosť vyjadrovania ap. Takéto širšie chápanie kultivovanosti reči nie je charakteristické iba pre českú jazykovú situáciu, potreba takého chápania je aktuálna aj v jazykových situáciach iných krajín, ktoré budujú rozvinutý socializmus, lebo národné a štátne jazykové situácie sa stávajú stále viac dialektickou jednotou odlišností podmienených historickou a kultúrnou špecifikou jednotlivých národných jazykov a zhôd vyplývajúcich z príbuzných spoločenských podmienok, v ktorých tieto jazyky existujú (Kraus, op. cit., s. 213). V slovenskej jazykovej situácii je v porovnaní s českou oveľa silnejšia tradícia stotožňovať kultivovaný jazykový prejav s prejavom, v ktorom sa dôsledne dodržiava spisovná norma. Napriek tomu aj tu je, nazdávame sa, aktuálna potreba širšieho chápania kultivovaného jazykového prejavu, a to v súlade s uznávaním diferencovaného fungovania spisovného jazyka, resp. aj širšie rozličných existenčných foriem národného jazyka v rozličných komunikačných sférach.

Metodologicky dôležitý rozdiel medzi starostlivosťou o kultúru jazykových prostriedkov a starostlivosťou o kultúru dorozumievania (Hausenblas, 1979; Kraus, 1984, s. 216) v istom zmysle korešponduje s dvojakým — stavovým a dynamickým (činnostným) — chápáním pojmu jazyková kultúra, teda s protikladom *a)* istý výsledný stav, istá úroveň (kultivovanosti) používania jazykových prostriedkov, dobrá úroveň, vypracovanosť jazyka na jednej strane — *b)* vedomá činnosť v kultivovaní spisovného jazyka, ale aj vôbec opakované kultivovanie jednotlivých komunikačných aktov, teda kultivovanie konkrétneho dorozumievania používateľmi, ktorí majú k jazyku aktívny, prípadne profesionálny vzťah.

Ak sa uznáva možnosť hovorit o špecifických oblastiach kultúry dorozumievania týkajúcich sa umeleckej literatúry, vedy a techniky, pu-

blicistiky atď. (Kraus, 1984, s. 216), pričom teraz abstrahujeme od hierarchického usporiadania týchto sfér dorozumievania, možno predpokladať, že jazyková kultúra v zmysle kultivovanosti reči sa bude uplatňovať v každom zo spomenutých komunikačných okruhov do istej miery špecifickým spôsobom. Jednak tým, že z istého repertoára želaných vlastností kultivovaného jazykového prejavu i jazykového dorozumievania je dominantná zakaždým nejaká iná vlastnosť, jednak tak, že tá istá vlastnosť, napr. primeranost, jazyková tvorivosť (aktívny, kreatívny prístup k jazyku) sa v špecifických komunikačných sférach manifestuje rozdielnym spôsobom.

Kultivovanosť vo sfére umeleckého vyjadrovania, kultúra dorozumievania v umeleckej literatúre známená predovšetkým primeranosť vyjadrovacích prostriedkov vzhľadom na konkrétnu žánre umeleckej literatúry. Aktívneemu, tvorivému prístupu k jazyku sa prakticky nijaké medze nekladú. Tvorivý prístup k jazyku sa môže uplatňovať v syntaxi, v lexike, v tvorení slov. Individuálne autorské slová spisovateľov môžu byť odklonom od jestvujúcej slovotvornej normy v zmysle rozvíjania normy v smere pôsobenia dynamiky jazykového systému, t. j. kultivovaný hovoriaci disponuje bohatším repertoárom výrazových prostriedkov, rozširuje ich za hranice dané empirickým úzom. Úsilie autora vyjadriť sa originálnym a pritom umelecky účinným spôsobom môže viesť aj k vedomému porušeniu jazykovej normy (Buzássyová, 1979, s. 124—127). Napr. estetický účinok, ale aj nový významový odťienok sa môže dosiahnuť použitím neproduktívneho slovotvorného prostriedku a pod. Je však jasné, že vedome porušovať normu môže iba ten, kto ju dobre ovláda. To isté platí pri jazykovej hre, ktorá má priestor v umeleckom vyjadrovaní, ale nielen tam, vyskytuje sa aj v hovorenej reči. Ako upozorňuje E. A. Zemskaja (1979, s. 28), jazyková hra je jav veľmi rozšírený, ale nie je vlastná všetkým hovoriacim, niektorí majú voči nej psychologické zábrany. Je rozšírená medzi osobami, ktoré sa vyznačujú vysokým stupňom ovládania spisovného jazyka, vysokým stupňom kultúry. Práve v reči týchto ľudí každá odchýlka od normy nadobúda úlohu estetického faktora.

Kultivovanosť vo sfére dorozumievania v oblasti vedy a techniky predpokladá predovšetkým primeranosť, optimálnu proporciu medzi domácimi a internacionálnymi prostriedkami, aby sa zabezpečila efektívnosť komunikácie. Keďže v oblasti odborného vyjadrovania je, ako je známe, tlak internacionalizácie najsilnejší, tvorivý prístup k jazyku sa tu uplatňuje najmä v citlivom vyvažovaní rastu internacionálizmov dotváraním termínov z domácich zdrojov (najmä pre potreby popularizačného štýlu), bránením sa prílišnej hybridizácií vyjadrovania pod vplyvom iných jazykov (najmä u technickej inteligencie).

Osobitne treba hovoriť o kultivovanom prístupe k jazyku u editorov,

redaktorov, korektorov, teda vôbec vydavateľských pracovníkov. U nich kultivovanosť predpokladá predovšetkým schopnosť neposudzovať jazykové javy cez mechanicky uplatňovaný filter, k akému niekedy vedie redaktorská prax pri uplatňovaní tzv. vydavateľských úzov*, neochudobňovať a nenevelizovať individuálny štýl a výrazivo autora, nezbavovať text štylisticky príznakových prostriedkov, ak sa nimi sleduje istý zámer, nezmenšovať pestrosť a variantnosť vyjadrovania tam, kde norma aj kodifikácia varianty pripúšťajú. Máme na mysli už neraz spomínané priamočiare nahrádzanie gramatických, ale aj plnovýznamových slov, napr. častice *len* časticou *iba*, alebo častice *samozrejme* časticou *prirodzene*, častice *temer* časticou *takmer*, príslušky *viac* príslovkou *váčšmi* ap. Nepochybujeme o tom, že vydavateľské úzy majú na jazykovú kultúru v zmysle istej úrovne kultivovanosti jazyka, ako aj napr. pri výchove mladých redaktorov kladný dosah, ale podľa negatívnych ohlasov viacerých spisovateľov aj z vlastnej skúsenosti s niektorými vydavateľskými redaktormi vieme, že značný počet redaktorských zásahov sa v dostačujúcej miere neopiera o súčasnú normu a kodifikáciu a svojím mechanickým prístupom vedie k ochudobňovaniu a niveličovaniu jazyka.

Kultivovanosť v publicistickej sfére, teda kultúra dorozumievania v oblasti masovej komunikácie a propagandy má takisto svoje špecifické črty. Jazyk masovej komunikácie nemožno jednoducho merať metrom jazykov iných komunikačných sfér. Príslušníci jednotlivých spoločenských skupín používateľov jazyka si nie vždy uvedomujú špecifickost jednotlivých komunikačných sfér, a teda aj potrebu diferencovanej chápania kultivovaného jazykového prejavu a z neuviedomovania si tejto špecifickosti potom vznikajú nedorozumenia. Ak sa napr. stretneme u niektorých spisovateľov (básnikov, prekladateľov) s vyhrotene kritickým názorom, že jazyk slovenskej publicistiky, ako ho predstavuje naša tlač, je všeobecne poklesnutým, pokazeným jazykom, môže to znamenať, že takým sa zdá práve z pohľadu dorozumievania v komunikačnej sfére umeleckej literatúry, a teda cez prizmu ideálu kultúry dorozumievania v tejto sfére. V skutočnosti však, ako na to už upozornil J. Mistrik (1979, s. 71), ani v náučných dielach, ani v publicistike a ani vo verejných rečníckych prejavoch sa dnes nehovorí jazykom spisovateľov a básnikov. V jazyku masovej komunikácie existuje celý rad vyjadrovacích prostriedkov a postupov, ktoré by sa z úzko jazykovedného hľadiska mohli kvalifikovať ako „deštrukčné“, lebo pôsobia proti úzko chápanej norme spisovného jazyka, naj-

* Nemechanické chápanie tzv. vydavateľského, konkrétnie prekladateľského úzu má zrejme na mysli J. Ferenčík a v súlade s ním aj J. Mláček (porov. tu publikovaný príspevok).

má ako ju reprezentovala v minulosti predovšetkým krásna literatúra. Proti lineárnosti jazyka umeleckej literatúry jazyk masových komunikačných prostriedkov sa uvedomuje skôr vertikálne (takto pôsobia titulky, typ písma), neprestajne stúpajúca internacionálizácia je činiteľ pôsobiaci často proti ustálenosti normy ap. Spisovateľov, ale aj niektorých jazykovedcov popudzuje na jazyku našich novín množstvo dosiaľ neustálených, nekodifikovaných výrazov, nových, nezvyčajných obrazných spojení ap. Niektorým jazykovedcom sa zdá, že jazyk publicistiky ani nie je hodný tolkej pozornosti, aká sa mu pripisuje. Iní jazykovedci, a nielen oni, zasa naopak pokladajú záujem o problematiku masovej komunikácie za prirodzený a potrebný. Príčinou interdisciplinárneho záujmu je spoločenská úloha masovej komunikácie pri utváraní socialistického vedomia a tesná spätosť publicistickej jazyka a štýlu s moderným spisovným jazykom vôbec (Kraus, 1984, s. 216). Ako sa neraz poukázalo, na spisovný jazyk v súčasnom období výrazne pôsobí jazyk v publicistickej sfére, ktorý je najdynamickejšou zložkou spisovného jazyka. Je to aj jazyk, ktorý najrýchlejšie starne (Mistrík, 1979, s. 72). Príčiny a zdroj dynamiky publicízmov ako charakteristického výraziva publicistickej sféry, mechanizmus ich rýchleho vzniku aj opotrebuvaania presvedčivo osvetlila J. Kociská (1984, s. 164—168). Ukázala, že tempo znehodnocovania publicízmov stratou ich schopnosti plniť svoju funkciu, t. j. pôsobiť účinne na čitateľa, je rýchlejšie ako tempo vzniku nových publicistickej pomenovaní. Klišéovité výrazy sú produkтом objektívneho jazykového procesu a to kladie vysoké nároky na jazykovú tvorivosť autorov publicistickej textov. K tomu sa z hľadiska témy nášho príspevku žiada iba dodať, že publicistická sféra si vyžaduje osobitný typ jazykovej tvorivosti, ktorý nie je celkom totožný s jazykovou tvorivosťou v umeleckej sfére. Publicistika, masová komunikácia má vlastný priestor kultivovania. Primeranosť, jazyková tvorivosť, pestrosť vyjadrovania sa tu uplatňujú špecifickým spôsobom v súlade s cieľom, ktorý publicistika plní, s funkciou uvedomovacou a agitačnou (Chloupek, 1978). Pravda, ak zdôrazňujeme dôležitosť publicistiky ako materiálu na poznávanie dynamiky slovnej zásoby súčasnej slovenčiny, neznamená to, že nevidíme rozličné chyby, nedostatky, prehrešky voči kultivovanému jazykovému prejavu, ktoré v novinách často vznikajú a sú zapríčinené nielen tým, že noviny sa rodia narýchlo, ale aj nedostatočnou jazykovou kultúrou tvorcov publicistickej textov. Zvyšovanie kultúry dorozumievania v publicistickej sfére značí teda predovšetkým využíbať sa prehreškom, ktoré tu najčastejšie hrozia, kvázivtipným titulkom, nafúknutým formuláciám, prílišnej kondenzácii vyjadrovania hraničiacej s nezrozumiteľnosťou a tým znižujúcej efektívnosti komunikácie.

Cieľom nášho príspevku bolo:

1) zdôrazniť potrebu širšieho chápania kultivovanosti reči ako pojmu nadradeného pojmu dodržiavania spisovnej normy. Takéto chápanie je v súlade nielen s teoreticky uznanou, ale aj dôsledne v jazykovej praxi uplatňovanou funkčnou a štýlistickou diferenciáciou spisovného jazyka a v súlade so zohľadňovaním jednotlivých komunikačných sfér, v ktorých sa jazyk uplatňuje;

2) ukázať, že z možnosti hovoriť o špecifických oblastiach kultúry dorozumevania týkajúcich sa umeleckej literatúry, vedy a techniky, publicistiky, hovorených prejavov atď. sa dá usudzovať, že jazyková kultúra v zmysle kultivovanosti reči sa uplatňuje v každej zo spomenutých komunikačných oblastí do istej miery špecifickým spôsobom. Kultivovaná reč nie je čosi jediné a jednotné, lež je to jav podmienený komunikačnými sférami i spoločenskými skupinami používateľov jazyka;

3) ukázať, že jazyk publicistiky, teda masovej komunikácie si vyžaduje osobitný typ jazykovej tvorivosti svojich tvorcov i primeranosti výrazových prostriedkov a má aj svoj vlastný priestor kultivovania;

4) zdôrazniť fakt, že miera využívania možností, ktoré spisovná reč poskytuje, nie je u všetkých používateľov optimálna a to stavia pred jazykovedcov ako aktuálnu aj úlohu pohotovenejšie hodnotiť a oceňovať jazykovú tvorivosť aktívnych používateľov jazyka.

*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava*

LITERATÚRA

BUZÁSSYOVÁ, K.: O vzťahu potenciálnych a príležitostných odvodených slov k jazykovej norme. In: Z teórie spisovného jazyka. Red. J. Ružička, Bratislava, Veda 1979, s. 124–128.

HAUSENBLAS, K.: Kultura jazykového komunikovania. In: Aktuální otázky jazykové kultury v socialistické společnosti. Red. J. Chloupek. Praha, Academia 1979, s. 122–131.

HORÁK, G.: Jazyková kultúra od roku 1945. Slovenská reč, 25, 1960, s. 321–338.

CHLOUPEK, J.: Publicistický styl ako pole jazykového vývoje. In: Česko-slovenské přednášky pro VIII. mezinárodní sjezd slavistů v Záhřebu. Lingvistika. Red. Š. Ondruš. Praha, Academia 1978, s. 35–41.

KOCISKÁ, J.: Zdroj dynamiky publicistických pomenovaní a prostriedky ich tvorenia. In: Obsah a forma v slovnej zásobe. Red. J. Kačala. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied 1984, s. 164–168.

KOČIŠ, F.: Súčasný stav a perspektívy rozvoja jazykovej kultúry. Kultúra slova, 20, 1986, s. 97–107.

KOČIŠ, F.: Štyridsať rokov rozvíjania jazykovej kultúry na Slovensku. Kultúra slova, 19, 1985, s. 97–107.

KRAUS, J.: Jazyková situace zemí rozvinutého socialismu a problematika jazykové kultury. Slovo a slovesnosť, 45, 1984, s. 212—217.

MISTRÍK, J.: Problémy masovej komunikácie. In: Z teórie spisovného jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1979, s. 69—72.

ZEMSKAJA, E. A.: Russkaja razgovornaja reč: lingvističeskij analiz i problemy obučenija. Moskva, Russkij jazyk 1979. 235 s.

Otázky jazykovej kultúry v prekladateľskej praxi a v teórii prekladu

JOZEF MLACEK

O úlohe prekladov v dejinách európskych národov a ich národných jazykov sa v minulosti s istým zveličením veľakrát konštatovalo aj toto: Preklady tvorili spisovné jazyky, tvorili národy (naposledy tak-to napr. Feldek, 1977, s. 143). Keď tu chceme uvažovať o slovenských prekladoch v súvislosti s kultúrou slovenčiny v súčasnosti, nebudem až takýmto spôsobom hyperbolizovať ich úlohu, nadvážujúc však na uvedenú myšlienku, chceme upozorniť na osobitné a nezastupiteľné miesto prekladu v celej našej národnej kultúre, a teda aj v kultúre národného jazyka.

Vzťahy medzi prekladom, prekladateľskou praxou a jazykovou kultúrou možno vidieť z dvoch hľadišík. Jednak môže ísť o funkciu prekladu pri konštituovaní a rozvíjani jazykovej kultúry, kultúry národného a špecificky spisovného jazyka (vplyv prekladu môže totiž evidentne zasahovať nielen spisovný jazyk, ale aj niektoré ďalšie formy národného jazyka; zreteľné sú napr. vplyvy prekladu a vôbec cudzích jazykových prvkov na rozvoj slangov), jednak ide o jazykovú kultúru v preklade, resp. v prekladateľskej praxi.

Súvislosti prvého druhu sa tu nebudem dotýkať, hoci by bolo zaiste zaujímavé a užitočné pozornejšie sledovať, ako pôsobili napríklad Hollého preklady na rozvíjanie kultúry bernolákovskej slovenčiny, ako neskôr zasa napríklad Hviezdoslavove preklady vplývali na jazykový úzus aj na kodifikačné postupy u jeho súčasníkov, najmä na Czambela a Škultétyho, alebo sledovať, čo všetko sa dostalo aj do dnešnej slovenskej kodifikácie z iných jazykov prostredníctvom prekladov do slovenčiny. Na ilustráciu tu uvedieme iba niekoľko jednotlivostí z oblasti syntaktickej normy: Dnešnú frekvenciu aj diferencovanosť prechodníkových konštrukcií by sme pravdepodobne ľahko vysvetlili bez prihliadania na vplyv ruštiny, ktorý sa prejavoval už dávnejšie práve v prekladoch z ruštiny. Iný príklad: Súčasný rozvoj všetkých druhov uvoľňovania syntagmatickej organizácie vety možno po-

pri inom vysvetľovať aj vplyvom prekladov z románskych jazykov. V iných súvislostiach (napr. pri výstavbe gramatického jadra vety) sa už dávnejšie hovorí o tzv. romanizácii slovenskej vety. Pripúšťame, že vo väčšine týchto a ďalších podobných prípadov nejde o nejaký bezprostredný alebo výlučný podiel prekladu na rozvoji istého jazykového javu a jeho normovanosti v slovenskom jazyku, ale na druhej strane nemožno tento vplyv nevidieť alebo podceňovať. Sledovanie všetkých uvedených súvislostí by patrilo skôr na konferenciu o preklade. V súvislosti s témou konferencie o jazykovej politike a jazykovej kultúre nás zaujíma skôr druhá stránka uvedených vzťahov, jazyková kultúra v prekladoch, a tak sa v nasledujúcich poznámkach aspoň stručne pristavíme pri niektorých otázkach z okruhu tejto problematiky.

Sumarizujúce analýzy súčasného stavu slovenského prekladu v poslednom období zvyčajne obsahujú aj konštatovanie, že sa u nás — aspoň pokiaľ ide o knižne publikované preklady — nevyskytujú už tzv. subštandardné preklady, teda preklady, ktoré by sledovali iba informatívnu funkciu, iba denotatívnu stránku východiskového textu, resp. také preklady, ktoré by nespĺňali ani takéto minimum prevodu informácie z východiskového jazyka do cieľového jazyka. V istej opozícii s takýmito v podstate optimistickými konštatovaniami kritiky prekladu a celej vedy o preklade bežné filologické rozbory konkrétnych prekladov ukazujú čiastočne odlišný obraz spomínaného stavu. Filologické analýzy súčasných prekladov totiž naznačujú, že tu pomerne často nachádzame rozličné chyby, pričom môže ísť dokonca o chyby viacerých typov, a to chyby v poznanií a najmä interpretácii jazykových javov z východiskového jazyka, ďalej o chyby v uplatňovaní cieľového jazyka a napokon o nedostatky spôsobené interferenciou obidvoch jazykov.

Naznačené čiastkové protirečenie medzi závermi kritiky prekladu a konštatovaniami jazykových rozbورov prekladových textov možno vysvetľovať v podstate dvoma okolnostami: *a)* Komplexná kritika prekladu neprizerá pri svojich celkových a zhrnujúcich záveroch v adekvátnej miere na fakty z oblasti filologickej kritiky prekladu. *b)* Jazyková kritika posudzuje fakty z prekladového textu izolované, bez prihliadania na všetky špecifické vlastnosti prekladu. Z prvého vysvetlenia vyplývajú podnetы pre komplexnú kritiku prekladu, preto ich tu nebudeme ďalej podrobnejšie sledovať. Všimneme si však druhé spomenuté vysvetlenie, lebo ním druhá strana, prekladatelia a kritici prekladu, cieli práve na otázky jazykovej kultúry, pravda, nie v jej všeobecných polohách, ale na aplikovanie jej zásad a tendencií pri hodnotení konkrétnych prekladových textov, ba vlastne nielen pri ich kritickom hodnotení, ale už pri ich tvorbe.

Pri sledovaní týchto citlivých otázok nebudeme vychádzať z rozboru a posúdenia jazykovej úrovne konkrétnych slovenských prekladov. Dnešná situácia, keď vyšli úvahy a vyznania našich popredných prekladateľov aj knižne (napr. Feldek, 1977; Ferenčík, 1982; Vilíkovský, 1984), keď svoje závažné slovo o týchto otázkach povedala aj teória prekladu (porov. napr. Popovič, 1975; Miko, 1976), dovoľuje oprieť sa o bohatú prekladateľskú empíriu uvedených prekladateľov aj o myšlienky zo všeobecnej teórie prekladu a zaujať stanovisko k niektorým otvoreným otázkam z danej oblasti. Na prvom mieste sa tu ponúka na riešenie fakt, že medzi základnými znakmi tzv. slovenskej prekladateľskej školy sa podla J. Ferenčíka uvádzajú aj zásada tzv. dobrej slovenčiny. Sám autor tejto myšlienky sice konštatuje, že je to zásada pomerne neurčitá, pretože je problém dohodnúť sa na tom, čo treba rozumieť pod dobrou slovenčinou, ale aj tak vyplývajú z uvedenej myšlienky aspoň dva dôležité poznatky, ktoré nás v sledovaných súvislostiach zaujímajú: 1. Zásada dobrej slovenčiny, za ktorou možno vidieť predovšetkým starostlivosť o kultivovanú reč, o „účelnú stabilizáciu slovenčiny“ (Ferenčík, 1982, s. 68), sa uplatňuje vo vzájomných väzbách s ďalšími pre preklad charakteristickými zásadami, teda nie izolované ani nie s jej jednoznačným preferovaním. Už toto konštatovanie dáva odpoveď na spomínanú otázkou oprávnenosti čistej jazykovej kritiky prekladu, ukazuje totiž, že ak sa pri posudzovaní jazykových faktov z prekladového textu neprihliada v dostatočnej miere na jeho širšie súvislosti, môže byť takéto hodnotenie jednostranné alebo povrchné. 2. Zaradenie uvedenej zásady medzi základné smernice nášho prekladateľstva ukazuje, že jazyková kultúra, pravda, nijako nezužovaná na otázky jazykovej správnosti, sa tu nikdy neobchádza, že jej požiadavky patria celkom prirodzené ku konštantným znakom dobreho prekladu.

Z hľadiska našej témy je však zaujímavý ešte jeden fakt. Sám J. Ferenčík v citovanej práci naznačuje, že v prekladateľských kruhoch sa zásada dobrej slovenčiny celkom neprijíma, pričom zároveň konštatuje, že najmä stredná a mladšia generácia našich prekladateľov hovorí niekedy o prílišnej zošnurovanosti jazyka.

Proti výhradám spomínaného typu stavia J. Ferenčík myšlienku tzv. vydavateľského (tu vlastne prekladateľského) úzu, ktorý definuje vo svojej práci takto: „Jazykový úzus je dohoda kolektívou používateľov jazyka, ktorej zmyslom je vymedziť zásady optimálneho využívania spisovných (normovaných) i nespisovných (nenormovaných) vrstiev jazyka na dosiahnutie určeného komunikačného cieľa“ (1982, s. 106). Proti vydavateľským úzom sa vyskytli a vyskytujú viaceré, často aj celkom oprávnené námiestky, vyčítajúce im staticosť, nefunkčné hodnotenie jazyka a pod. Nazdávame sa však, že pre prekladateľskú prax

je ich formulovanie veľmi dôležité. Oprávnenosť prekladateľského úzusu možno odôvodňovať z viacerých hľadišť. Dotkneme sa tu aspoň niektorých.

a) Prekladateľský úzus dovoľuje jemnejšiu diferenciáciu v rámci kodifikovaných zásad, dovoľuje differencovať isté tendencie: niektoré javy sú aj v rámci kodifikovaného produktívne, iné sú zasa na ústupe. Táto differencovanosť dovoľuje prihliadať na dynamiku jazyka. Na túto jeho stránku osobitne upozorňuje aj citovaný J. Ferenčík, keď píše: „Jazykový úzus, ak má plniť pozitívnu úlohu, sa musí, rovnako ako sám jazyk, ustanoviť vyvíjať, dopĺňať, spresňovať a rozširovať. Inak by pôsobil retardačne, protiumelecky a protikultúrne“ (1982, s. 107).

b) Vydavateľský úzus dovoľuje dopĺňať medzerovitosť našej kodifikácie, ktorá pochopiteľne nemôže rátať so všetkými eventualitami, s ktorými sa prekladateľ stretá pri kontakte dvoch jazykov a pri uvádzaní cudzích reálí do nášho jazykového prostredia, a to na všetkých rovinách jazykovej stavby.

c) Prekladateľský úzus rieši aj otázku, ktorá je v prekladatelskej praxi osobitne dôležitá, totiž otázku prekladania nespisovných prostriedkov. Tento úzus má v istých bodech viac-menej pevne určené pravidlá, ako je napríklad všeobecne prijatá zásada neprekladať zemepisné nárečie z originálu v plnej miere nejakým konkrétnym zemepisným nárečím cieľového jazyka, iné nespisovné, napr. slangové výrazy prekladať viacne náznakovo, nie v rovnakej frekvencii, ako sú využité v texte originálu a pod.

d) Prekladateľský úzus nemožno chápať zúžene ako index zakázaných alebo prikázaných slov. Môžu doň patriť nielen funkčne odôvodnené riešenia konkrétnych jazykových výrazov, ale rovnako aj isté všeobecnejšie zásady (porov. aj predchádzajúci bod tohto výkladu), ktoré majú platnosť alebo pre preklady z hociktorého jazyka (napr. spomenuté pravidlo o prekladateľskom riešení nárečových prvkov z originálu), alebo iba pre preklady z istého jazyka, resp. z istej skupiny jazykov (porov. napr. pravidlá pre prekladanie prechodníkov z ruštiny, zásady o uvoľňovaní syntatickej stavby pri prekladaní z angličtiny a pod.).

Nazdávame sa, že v takomto zmysle je pojem jazykového (v sledovaných súvislostiach prekladateľského) úzu užitočným nástrojom poznávania jazyka prekladu, že sa okrem iného aj cezeň do značnej miery eliminujú výhrady vyčítajúce našej jazykovej kultúre v tejto oblasti istú meravosť a zviazanosť. Veď napokon o to ide aj predstaviteľom zakladateľskej generácie slovenskej prekladateľskej školy, aj mladším prekladateľom a kritikom prekladu a o to by azda malo ísť aj jazykovedcom pri posudzovaní jazykovej kultúry v oblasti prekladu,

aby v preklade — povedané synekdochicky — boli vždy správne slová na správnom mieste. Požiadavky tzv. dynamickej alebo štylistickej ekvivalencie, ktoré teória prekladu hodnotí ako predpoklad úspešnosti prekladu, by sa tým rešpektovali v náležitej miere, pričom by sa zároveň preklenuli spomínané rozdiely medzi závermi jazykovej kritiky prekladu a vlastnej, komplexnej kritiky prekladu.

Filozofická fakulta UK
Gondova 2, Bratislava

LITERATÚRA

- FELDEK, L.: Z reči do reči. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1977. 200 s.
FERENČÍK, J.: Kontexty prekladu. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1982. 150 s.
MIKO, F.: Štýlové konfrontácie. Kapitoly z porovnávacej štylistiky. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1976. 349 s.
POPOVIČ, A.: Teória umeleckého prekladu. Bratislava, Tatran 1975. 293 s.
VILIKOVSKÝ, J.: Preklad ako tvorba. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1984. 237 s.

ROZLIČNOSTI

Edumetria, či edukometria?

Jedným z charakteristických znakov modernej doby je meranie. Názvy pomenúvajúce jednotlivé metódy merania, resp. názvy aplikovaných vied zaobrajúcich sa touto problematikou sa skladajú z dvoch častí. Spoločná a zároveň príznačná je pre ne druhá časť *-metria* prevzatá z gréckeho substantívia *metrézis* — *meranie*. Prvá časť týchto slov obsahuje pomenovanie javu, ktorý je predmetom merania. Tak vznikli názvy ako *rádiometria* (1. metóda skúmajúca spôsoby merania žiarivej energie, 2. spôsob vyhľadávania úžitkových nerastov pomocou rádiových vln), *telemetria* (diaľkové meranie), *ergometria* (meranie svalovej práce), *trigonometria* (časť geometrie na určovanie vzťahov medzi stranami a uhlami trojuholníka), *psychometria* (súhrn meracích metód v psychológií), *sociometria* (sociologická metóda výskumu, ktorej predmetom je sociopreferenčný aspekt medziludských vzťahov, resp. výberové individuálne správanie) a veľa iných.

Casopis Vesmír priniesol v 10. čísle predvýlajajúceho ročníka (roč. 84) na s. 587 zaujímavý príspevok s názvom *Edumetrie: Jak víme, zda víme*.

Do radu názvov, o ktorých sme hovorili, pribudlo takto nové pomenovanie *edumetria*. Keďže iba úzky okruh odborníkov vie tento názov dešifrovať a v slovníkoch ho zatiaľ ešte nenájdeme, vysvetlíme ďalej jeho význam.

Tak ako v mnohých vedných disciplínach aj v pedagogike ako vo vede a výchove sa ukazuje potreba meraním spresniť hodnotenie školských výkonov. Existujú sice skúšky, testy, pochvaly, tresty, poznámky v žiackej knižke, klasifikácia atď., sú to tiež isté spôsoby pedagogického merania, ale zatiaľ sa málo vie o ich presnosti, spoľahlivosti a citlivosti. Ide tu totiž nielen o pohľad zo strany učiteľa, ale aj o spätnú väzbu, o to, ako žiak na tieto podnety reaguje. Skúmanie javov tohto druhu je predmetom pedagogických meraní, ktoré sa súhrnnne nazývajú *edumetria*.

Už sme naznačili, že názov *edumetria* je zrozumiteľný iba úzkemu okruhu odborníkov. Na viny je tu málo priezračná prvá časť názvu *edu-*. Je to sice začiatok latinského slovesa *educare* (vychovávať), ale na identifikáciu významu nestačí, na to je potrebné uviesť koreň slova, ktorý je základom tvorenia ďalších slov. Pri slovese *educare* je to zložka *educ-*. Svedčia o tom výrazy ako *edukácia* (výchova), *edukovať* (vychovávať), *edukačný*, *edukatívny* (výchovný), *edukatívnosť* (vychovávateľnosť). V Slovníku slovenského jazyka a v Slovníku cudzích slov sa prvé dve hodnotia ako zastarané. Spojením zložky *eduk-* so zložkou *-metria* pomocou spájacej morfémou *-o-* utvoríme podobu *edukometria*, ktorá je ako termín z hľadiska priezračnosti oveľa výhodnejšia ako citovaná podoba *edumetria*.

Pri konzultácii s popredným vedeckým pracovníkom v tejto oblasti prof. dr. O. Balážom, DrSc., riaditeľom Ústavu experimentálnej pedagogiky SAV, sme sa dozvedeli, že sa názov *edumetria* sice používa aj v zahraničnej pedagogickej literatúre, ale ešte nie je pevne ustálený. Ani jemu samému sa tento názov nepozdáva, pretože jeho prvá časť *edu-* nie je dosť priezračná, a prikláňa sa k používaniu podoby *edukometria* ako termínu.

Eva Rísová

SPRÁVY A POSUDKY

Moderná štylistika

(MISTRÍK, J.: Štylistika. Bratislava, SPN 1985. 584 s.)

Spisovný jazyk je najvyššou formou národného jazyka, ktorá sa používa v rozličných spoločenských situáciách, vo verejnom styku, v tlači, rozhlasе

a televízii, v divadle a filme, v úradnom styku, vo vede a vo vzdelávacích inštitúciach. Ako píše J. Horecký v práci *Spoločnosť a jazyk* (Bratislava, Veda 1982), každý spisovný jazyk sa preto differencuje, a to v dvojakom smere: jednak sa v ňom krytalizujú isté ustálené spôsoby vyjadrovania podľa typických spoločenských situácií (jazykové štýly), jednak sa utvárajú osobitné vrstvy slov s istým zafarbením, ktoré sú odlišné od vrstvy slov bez zafarbenia, t. j. neutrálnych slov. Výskumom týchto javov sa zaobera, ako je známe, štylistika.

Štylistika ako náuka o výbere a spôsobe využívania jazykových a mimojazykových prostriedkov a postupov uplatňovaných v procese komunikácie je tou jazykovednou disciplínou, ktorá nevyhnutne predpokladá poznanie jednotlivých jazykových rovin, pretože inventár prostriedkov štylistickej roviny jazyka je výberom z inventárov ostatných rovin a uplatňovaním prostriedkov z mimojazykových oblastí.

J. Mistrik sa otázkam štylistiky venuje systematicky. Vo svojej ostatnej práci *Štylistika* podáva najnovšie výsledky výskumov z tejto oblasti. Doterajšie poznatky tu nielen syntetizuje, ale aj rozširuje o internacionálny aspekt.

Vydanie *Štylistiky* je tvorivým nadviazaním na predchádzajúce diela *Praktická slovenská štylistika*, *Slovenská štylistika*, *Štylistika slovenského jazyka* i na prácu *Kompozícia jazykového prejavu* a ďalších. Najnovšia *Štylistika* J. Mistrika je našim najrozšiahlejším štylistickým dielom, ktoré prináša komplexný opis výrazových prostriedkov a vedecký výklad o výstavbe a štylistických vlastnostiach textu.

Úvod práce je venovaný dejinám, súčasnému stavu a perspektívam štylistiky. Autor tu podobne ako v *Štylistike slovenského jazyka* podáva prehľad vývinu tejto disciplíny a stručne charakterizuje najvýznamnejšie práce v štylistike. Pre budúcnosť štylistiky má veľký význam vyzdvihnutie sociolingvistických a psycholingvistických momentov, ktoré podmieňujú jej ďalší rozvoj.

V časti o metódach štylistického výskumu stojí v centre pozornosti moderné transformačné a najmä matematicko-statistiké metódy.

Kapitola *Výrazové prostriedky textu a štýlu* v súlade s moderným chápáním jazykovedy vychádza z tézy, že „dorozumievanie znaky môžu mať jazykovú i mimojazykovú podstatu, teoreticky môžu patríť k viacerým semiotickým sústavám (s. 41). Táto téza potom vedie k rozčleneniu výrazových prostriedkov na jazykové a mimojazykové. Pri ich opise autor ukazuje dôkladné poznanie jednotlivých jazykových rovin a najvýznamnejších prác o nich a uplatňuje aj poznatky o grafickej stránke písomných jazykových prejavov, o mimike, gestike a plastike tela a pod.

Jazykové výrazové prostriedky sú základnými dorozumievacími prostriedkami, ktorími sa buduje, formuje a modifikuje každý jazykový prejav. Po takomto uvedení úlohy jazykových prostriedkov nasleduje ich dôkladný opis zo štylistického hľadiska. Autor pritom využíva výsledky moderných štatistikých výskumov, interpretuje ich a s ich využitím formuluje závery o fungovaní prostriedkov z jednotlivých jazykových rovin v konkrétnych textoch.

Presné a jasné sú výklady v kapitole *Lexikálne výrazové prostriedky*. Lexiku člení na substanciálnu (podstatné mená), procesuálnu (slovesá), kvalifikujúcu (príavné mená, príslovky spôsobu a príčiny), deiktickú (príslovky

miesta a času, podstatné mená vo zvolejcej funkcií) a gramatickú (predložky, spojky, vzťažné a ukazovacie zámená).

Ďalšie členenie lexiky je založené na protikiade štylistickej neutrálnosti a príznakovosti. Z tohto hľadiska autor vyčleňuje a charakterizuje historicky príznakovú, odbornú a expresívnu lexiku a lexiku cudzieho pôvodu. Ako samostatnú vyčleňuje lexiku detskej reči (s uplatnením sociolingvistických poznatkov). Veľkú pozornosť zo štylistického aspektu venuje fungovaniu frazeologickej jednotiek. Opierajúc sa o opoziciu *spisovnosť* — *nepisovnosť*, charakterizuje familiarizmy, dialektilizmy, slang, žargón, argot a ďalšie súbory výrazových prostriedkov. Presne a výstižne je opísaná štylistická hodnota časti slova a štylistické využitie takých javov, ako sú synonymia, antonymia, homonymia, paronymia a polysémia. Veľkým množstvom príkladov je doplnená a rozšírená charakteristika metafory a metonymie. Rečový prejav sa opakovaním prvkov formuje a štylizuje, preto J. Mistrík celkom správne na širšej ploche a do väčšej hĺbky opisuje a príkladmi dopĺňa časť zameranú na disperziu a opakovanie lexikálnych jednotiek v texte. Všetky tvrdenia a závery ilustruje množstvom príkladov, tabuľiek a grafov.

Veľký význam má kapitola o gramatických výrazových prostriedkoch. S využitím matematicko-statistikálnych metód sa tu ukazuje štylistická príznakovosť jednotlivých gramatických kategórií, modálnosti vety a využitia negácie. Náležitú pozornosť venuje autor aj expresívnym syntaktickým konštrukciám a synonymii v syntaxi.

V kapitole venovanej otázkam kompozície textu J. Mistrík využíva najnovšie poznatky takých disciplín, ako sú teória komunikácie (a metakomunikácie) a textová syntax. Tým posúva túto dôležitú súčasť štylistiky výrazne dopredu, a to jednak definovaním pojmov, jednak ich novým, moderným chápáním. V porovnaní s predchádzajúcimi štylistikami spresňuje definíciu textu takto: „text je jazykovo-tematická štruktúra so zámerným usporiadaním výpovedí, ktorým sa vyjadruje relativne uzavretý myšlienkový komplex“ (s. 273).

Autor tvorivo využíva prudko sa rozvíjajúcu teóriu komunikácie a komunikačnú terminológiu, ako sa to ukazuje napr. v časti venovanej pojmom *prototext* a *metatekt*. A to je nesporne veľmi pozitívny prvok, ak si uvedomíme, že vzťah jazykovedy a teórie komunikácie je a bude čoraz užší.

V súlade s najsúčasnejšími trendmi formuluje autor *Štylistiky* aj myšlienky o gramatike textu. Množstvom ilustračného materiálu dokumentuje spôsoby nadvázovania na úrovni textu.

Pri vyčleňovaní a charakterizovaní slohových postupov nachádzame popri doteraz uvádzaných postupoch (informačný, rozprávací, opisný, výkladový) aj dialogický slohový postup. Jeho zaradenie medzi slohové postupy je v *Štylistike* vedecky odôvodnené. Autor vysvetľuje aj základné vlastnosti diaľigu; za také považuje inkohéznosť, explikatívnosť, sukcesívnosť, aktualizovanosť a subjektívnosť.

Úplne nové závery prináša J. Mistrík v časti nazvanej *Slohové útvary čiže komunikáty*. Tu výrazne vystupuje do popredia prestupovanie jazykovedy a teórie komunikácie. Na základe súčasného chápania komunikácie a jej zložiek sú tu charakterizované typy komunikátov. Uvedieme aspoň niekolko z nich: tabuľka, plagát, dopravné značky, báseň, matematický text. Aj na

týchto pár príkladoch vidieť, že autor rozširuje štýlistickú problematiku o nové, aktuálne aspekty.

Problematika štýlotvorných činiteľov a klasifikácie štýlov je na rozdiel od predchádzajúcich prác autora zaradená na záver *Štýlistiky* a nesie názov *Štýlistika textu*. Zmien je však v tejto súvislosti viac. Nová je definícia štýlu: „Štýl je spôsob prejavu, ktorý vzniká cieľavodom výberom, zákonytom usporiadaním a využitím jazykových i mimojazykových prostriedkov so zreteľom na tematiku, situáciu, funkciu, zámer autora a na obsahové zložky prejavu“ (s. 419). Nová je aj klasifikácia funkčných štýlov. Autor upúta od dichotomického členenia pri štýloch súkromného a verejného styku, od kritéria individuálnosti a interindividuálnosti i od kritéria vecný — umelecký, pričom ostatné dva protikladu nahrádzajú protikladom *subjektívnosť* — *objektívnosť*. Do systému súčasných štýlov začleňuje aj eseistický štýl, a treba povedať, že vzhľadom na jeho produktivnosť oprávnené. Z takto postulovaných kritérií potom vychádza členenie na *štýly objektívne* (náučný, administratívny), *objektívno-subjektívne* (publicistický, rečnický, eseistický) a *subjektívne* (hovorový, umelecký). Obsiahly je opis základných vlastností všetkých siedmich štýlov a ich žánrov a útvarov.

Rozsah a obsah práce J. Mistriká *Štýlistika* nedovoľujú na malej ploche všimnúť si všetky myšlienky znamenajúce obohatenie tejto vednej disciplíny a jej opäťovný posun dopredu. Pokúsili sme sa načrtiť aspoň časť problematiky, ktorú autor rieši komplexne a v súlade s najmodernejšími poznatkami a najprogresívnejšími metódami z oblasti teórie textu a štýlistiky a ktorá v mnohých prípadoch presahuje hranice klasickej jazykovedy.

Autor adresuje *Štýlistiku* vysokoškolákom, filológom, pedagógom, žurnalistom a adeptom dramatiky. Z tohto hľadiska sú v nej vo vzácnnej jednote splnené požiadavky názornosti, systematickosti, komplexnosti. Kniha J. Mistriká *Štýlistika* skutočne prezentuje moderný pohľad na štýlistickú problematiku a nesporne patrí k tomu najlepšiemu, čo u nás (a možno povedať, že nielen u nás) v tejto oblasti vyšlo.

František Malec

SPYTOVALI STE SA

Zmäsilosť? — J. O. z Hlohovca: „Nedávno som si vypočul prednášku o chove hydiny, v ktorej mladý inžinier niekolko ráz použil termín *zmäsilosť*. Je slovo *zmäsilosť* správne?“

Slovo *zmäsilosť* je utvorené slovotvornou príponou *-ost*. Slovotvorná báza *zmäsi-* naznačuje, že základovým slovom na jeho utvorenie by mohlo byť len adjektívum, príp. trpné príčastie *zmäsiľ*. Lenže takého slova ani tvaru v spisovnom jazyku nict (poznáme ho len v niektorých západoslovenských nárečiach), preto v spisovnej slovenčine nemožno utvoriť ani substantívum *zmäsilost*.

Kedže uvedené slovo nie je do systému spisovného jazyka vhodné, nášmu čitateľovi treba dať informáciu, ktorým terminom by ho bolo možné nahradiť.

V Slovníku slovenského jazyka nachádzame dve adjektíva, ktoré významovo súvisia so slovom mäso: *mäsitý*, *mäsnatý*.

Podľa J. Horeckého (Slovenská lexikológia 1. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladatelstvo 1971, s. 150, 151) sa názvy vlastností na *-osť* tvoria najčastejšie od prídavných mien na *-ný* (*zodpovedný* — *zodpovednosť*) alebo od pôvodných trpných príčastí na *-ný* (*nasýtený* — *nasýtenosť*). Od iných prídavných mien sa tvoria substantív s príponou *-osť* zriedkavejšie (*húževnatý* — *húževnosť*).

Od obidvoch substantív (*mäsitý*, *mäsnatý*) by bolo možné utvoriť názvy vlastností s príponou *-osť*: *mäsitosť*, *mäsnatosť*. Aj keď sú tieto substantív utvorené náležite, neuplatnili sa v odbornej literatúre ako termíny. Príčinou je zrejme ich viacvýznamosť. Bolo by možné hovoriť napr. *o mäsitosti jedáľ* = jedál obsahujúcich mäso, *o mäsitosti/mäsnosti rúk* = rúk obrastených mäsom, o tučných rukách, *o mäsitosti/mäsnosti papriky* = dužnatosti papriky.

Učebnica pre stredné polnohospodárske školy (BAČINA a kol.: Živočíšna výraba I. Všeobecné základy chovu hospodárskych zvierat. Bratislava, Príroda 1974, s. 188) uvádza termín *zmäsovatenie*: "U mladých rastúcich zvierat, ktoré produkujú prevažne mäso, ide najmä o *zmäsovatenie* (vykŕmenosť na mäso), u dospelých zvierat o vykŕmenosť na tuk (polotučnú alebo tučnú)."

Predpokladáme, že nesprávne utvorený termín *zmäsilosť* použil spomínaný mladý inžinier v tomto význame. Preto sa na termín *zmäsovatenie* z učebnice pozrieme bližšie.

Termín *zmäsovatenie* je slovesným podstatným menom od odvodeného slovesa *zmäsovatiel*, pričom sloveso *zmäsovatiel* je utvorené priamo od podstatného mena *mäso*. Zo slovotvorného hľadiska ide o osobitnú skupinu slovies, ktoré sa tvoria od podstatných mien niektorým z variantov *-natiel/-ovatiel*, pričom slovesom so vyjadruje význam „dostávať typické príznaky veci, ktoré označuje podstatné meno“: *vodnatiel* — meniť sa na vodu, stávať sa vodnatým, *vápenatiel* — meniť sa na vápno, stávať sa vápenatým, *ľadovatiel* — meniť sa na ľad a pod. (HORECKÝ, J.: Slovenská lexikológia 1, s. 215).

Od substantív *mäso* možno podľa tohto modelu utvoriť slovesá *mäsnatiel/zmäsnatiel*, *mäsovatiel/zmäsovatiel* s významom „meniť sa na mäso“. Tieto slovesá môžu byť základovými slovami na utvorenie dejových substantív s príponou *-ie*: *mäsnatenie* — *zmäsnatenie*, *mäsovatenie* — *zmäsovatenie* a z trpných príčastí sa môžu tvoriť názvy vlastností s príponou *-osť*: *zmäsnenosť*, *zmäsovatenosť*.

Ako vidno, prednášateľ mal viacero možností na utvorenie takého termínu, ktorý by vyhovoval systému spisovného jazyka. Pri takomto bohatom výbere sa vynára otázka, ktorý z týchto termínov je najvhodnejší.

Ak by sme mali vyjadriť proces narastania mäsa, vybrali by sme niektoré zo slovesných podstatných mien *mäsnatenie*, *mäsovatenie*. Na vyjadrenie ukončenosť deja (vykŕmenosť na mäso) možno použiť i slovesné podstatné mená *zmäsovatenie*, *zmäsnatenie*, i názvy vlastností *zmäsovatenosť*, *zmäsnenosť*. Keďže sa už v učebničiach zaužíval termín *zmäsovatenie* (podľa ústneho vyjadrenia odborníkov z trnavskej SPŠ i *zmäsovatenosť*), odporúčame pri týchto termínoch zostať.

Anna Rýzková

Na vedeckom území Slovenska sú v súčasnosti už iba niekoľko časopisov, ktoré sa sústredia na vedeckú terminológiu. Významné sú v tomto smere časopisy "Terminológia", "Vedecká terminológia" a "Vedecká terminologická revue". Významnou súťaž v oblasti terminológie je "Slovenská súťaž v terminológii". V súčasnosti sú v Slovensku organizované vedecké konferencie s vedeckým zameraním na terminológiu.

Všeobecná teória terminológie

HELMUT FELBER

Na záver svojho dlhoročného pôsobenia vo funkcii profesora terminológie na viedenskej technike a riaditeľa INFOTERMU (ktorý vlastne vznikol jeho pričinením) spracoval profesor Helmut Felber prehľadnú a informačne až presýtenú príručku terminológie (*Terminology Manual*, Paris, UNESCO-INFOTERM 1984. 426 s.). Je to prakticky zameraná a prehľadná príručka o princípoch a metódach terminologickej práce rozčlenená do siedmich kapitol. V prvých dvoch kapitolách sa hovorí o všeobecných princípoch terminológie podľa E. Wüstera, v tretej sa rozvádzajú terminologické princípy, v štvrtej metódy terminografie (terminologickej lexikografie), v piatej sa upozorňuje na plánovanie a realizovanie terminologickej projektov, v posledných dvoch kapitolách sú údaje o terminologickej dokumentácii a o literatúre. Treba povedať, že H. Felber dobre pozná a na príslušných miestach uvádza aj teoretické zásady a výsledky českej a slovenskej terminologickej školy.

V ďalšej časti uvádzame (s nevyhnutnými úpravami) základné myšlienky z kapitoly o základoch všeobecnej teórie terminológie.

Teória terminológie tvorí neoddeliteľnú časť terminológie ako vedy. Realizuje sa v niekoľkých teoretických prístupoch troch klasických škôl: viedenskej, pražskej a sovietskej. V súčasnosti sa uplatňujú tri hlavné prístupy vo výskume terminológie: vecný, filozofický a lingvistický. Pri vecnom prístupe sa dostáva do centra úvah pojem a jeho